

Opowiem ci o wolnej Polsce

– spotkania młodzieży ze świadkami historii

Materiały pomocnicze

Opowiem ci

o wolnej Polsce

Opowiem ci o wolnej Polsce

– spotkania młodzieży ze świadkami historii

Materiały pomocnicze

Warszawa 2008

Program współfinansowany ze środków
Narodowego Centrum Kultury, Samorządu Województwa Mazowieckiego
oraz Komisji Europejskiej w ramach programu Europa dla Obywateli 2007-2013

Autorzy: Anna Janina Kloza (VI Liceum Ogólnokształcące w Białymstoku), Marianna Hajdukiewicz (Centrum Edukacji Obywatelskiej), Monika Koszyńska (Instytut Pamięci Narodowej), Łukasz Michalski (Instytut Pamięci Narodowej), Małgorzata Osińska (2 Społeczne Liceum Ogólnokształcące), Justyna Piasecka (Szkoła Podstawowa im. Cecylii Plater-Zyberkówny), Kamila Sachnowska (Instytut Pamięci Narodowej), Olga Tumińska (Instytut Pamięci Narodowej)

Przy opracowywaniu publikacji autorzy korzystali z materiałów edukacyjnych przygotowanych przez Ośrodek KARTA w ramach konkursu „Historia Bliska”, Centrum Edukacji Obywatelskiej w ramach programu „Ślady przeszłości” oraz Teatru NN

Redakcja: Marianna Hajdukiewicz, Kamila Sachnowska, Olga Tumińska

Korekta: Teresa Kruszona

Zdjęcia: Zuzanna Naruszewicz, Julia Sielicka-Jastrzębska, Piotr Życieński, Jarosław Kąkol

W publikacji wykorzystano zdjęcia nadesłane przez:

XI Liceum Ogólnokształcącego w Białymstoku, Szkołę Podstawową im. H. Sienkiewicza w Choroszczy, Szkołę Podstawową nr 1 im. M. Konopnickiej w Gorzowie Wielkopolskim, Gimnazjum im. Henryka Brodatego w Krośnie Odrzańskim, Gimnazjum w Woli Jachowej, Szkołę Podstawową nr 22 z Oddziałami Integracyjnymi w Tychach, Publiczne Gimnazjum w Doktorcach, Gdańskie Autonomiczne Gimnazjum, Polską Szkołę Społeczną w Brześciu, Publiczne Gimnazjum im. Jana Pawła II w Garbowie, Zespół Szkół im. Adama Mickiewicza przy Ambasadzie RP w Paryżu, Sekcję Polską College'u Les Hauts Grillets w Saint Germain en Laye, Szkołę Podstawową nr 7 w Białymstoku, Szkołę Podstawową w Jazgarze, Szkół Podstawową nr 7 w Lesznie, Katolickie Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcące im. Kardynała S. Wyszyńskiego w Łomży, Szkołę Podstawową w Soczewce, XII Liceum Ogólnokształcące im. H. Sienkiewicza w Warszawie, Gimnazjum nr 81 w Warszawie, Publiczną Szkołę Podstawową im. K. Wyszyńskiego w Jeziorze.

Opracowanie graficzne: rzeczyobrazkowe.pl

Druk: Roband

ISBN: 978-83-892404-5-3

Niniejsza publikacja odzwierciedla wyłącznie poglądy autorów, a Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za zawarte w niej informacje.

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	4
2. Świadek historii	5
3. Pytajcie i słuchajcie!	7
4. Vademecum projektu	9
Krok 1. Wybór tematu projektu	10
Krok 2. Poszukiwania świadka historii	12
Krok 3. Przed spotkaniem	14
Krok 4. Spotkanie	16
Krok 5. Omówienie spotkania	19
Krok 6. Prezentacja projektu	22
Krok 7. Dokumentacja projektu	25
Krok 8. Podsumowanie projektu	27
Krok 9. Jak oceniać pracę uczniów	29
5. Scenariusze lekcji dla uczniów ze szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych	31
Ludzie, ich życie i opowieści źródłem wiedzy historycznej	32
Świadkowie tamtych lat – jak pytać, aby otrzymać ciekawą informację	33
Być dobrym dziennikarzem – kultura i technika wywiadu	34
Kto pyta, nie błądzi, czyli jak przygotować uczniów do wywiadu ze świadkiem historii	35
Jak przetworzyć relację w formę literacką	36
6. Scenariusze lekcji dla uczniów szkół podstawowych	37
Dziadek to świadek	38
O co pytać dziadka	39
7. Materiały pomocnicze do scenariuszy lekcji	40
8. Wzór oświadczenia	47
9. Przykłady projektów przygotowanych przez uczniów	49
10. Informacje o organizatorach	52

WSTĘP

Materiały pomocnicze zostały przygotowane z myślą o nauczycielach i uczniach – uczestnikach programu *Opowiem ci o wolnej Polsce* realizowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej, Instytut Pamięi Narodowej oraz Muzeum Powstania Warszawskiego. Mamy nadzieję, że będą one inspiracją do pracy nad projektami edukacyjnymi poświęconymi historii najnowszej, pomogą w poszukiwaniach nieznanymi bohaterów i zdarzeń, wspierać będą w zbieraniu relacji od osób będących świadkami ciekawych wydarzeń, pokażą, jak zachęcić młodzież do głębszej refleksji na temat wydarzeń z przeszłości i jak o tej przeszłości opowiadać innym. Materiały są adresowane przede wszystkim do nauczycieli koordynujących pracę uczniów. Wiele jednak tekstów jest przygotowanych z myślą o młodszych czytelnikach. Państwa decyzji zostawiamy sposób wykorzystania materiałów umieszczonych w publikacji.

Przygotowując koncepcję tego programu edukacyjnego, chcieliśmy stworzyć młodym ludziom platformę kontaktu z „historią żywą” – tą najmocniej przemawiającą do wyobraźni i uczuć każdego z nas. To właśnie dzięki bezpośredniej rozmowie z osobami uczestniczącymi w wydarzeniach znanych nam jedynie z prac historyków lub podręczników ożywiamy na nowo często zbanalizowane i wyrzucone z pamięci wydarzenia. Zbieranie relacji świadków historii pozwala także zrealizować jeden z ważniejszych postulatów nowoczesnej dydaktyki, czyli personalizację przekazu. Tak przedstawiona historia staje się czymś bliskim, bardziej zrozumiałym. Z suchego zbioru dat i faktów przemienia się w skrzącą emocjami opowieść. Jest to chyba najlepszy sposób na ukazanie uczniom istoty pracy historyka, i to nie poprzez teoretyczną prezentację, lecz – za pomocą osobistego doświadczenia. Właśnie dzięki takim przedsięwzięciom młodzi ludzie mogą się sami przekonać, że prawdziwa praca historyka zdecydowanie bardziej przypomina detektywistyczne poszukiwanie nieodkrytych dotąd śladów przeszłości niż współczesny odpowiednik średniowiecznego kopisty.

Program *Opowiem ci o wolnej Polsce* poprzez zetknięcie z żywą historią za pośrednictwem bohaterów z naszego bezpośredniego otoczenia – rodziców, dziadków, sąsiadów, nauczycieli – pozwala zrozumieć, że tak historia, jak i teraźniejszość są nie tylko tworzone przez wąskie grono „wielkich tego świata”, stałych bywalców pierwszych stron gazet czy programów telewizyjnych i radiowych. Na to, w jaki sposób kształtowały się i kształtują losy Polski, miały i mają wpływ tysiące i miliony zwykłych obywateli, a dzieje narodowe składają się z sumy dziejów lokalnych. Nasza wspólna, obecnie wolna Polska jest więc wynikiem nie tylko otwartej walki nielicznych, ale także stałego udziału i przechowania trwałych wartości przez często anonimową większość społeczeństwa. Innymi słowy, nasz projekt nie jest jedynie próbą nowoczesnego przedstawienia ciekawych i nieznanymi aspektów najnowszej historii Polski. Jest to także doskonały sposób kształtowania istotnych postaw obywatelskich i narodowych.

Niezwykłe zaangażowanie młodzieży i nauczycieli w ten program jest dla nas najlepszym dowodem na trafność podjętej inicjatywy edukacyjnej. Sądzymy, że projekt może wpłynąć na świadomość historyczną młodych Polaków.

ŚWIADEK HISTORII

Świadek historii – kto to taki?

Świadkiem historii badacze przeszłości i np. dziennikarze zwykli nazywać osobę, której udokumentowana (tzn. zapisana, nagrana dowolną techniką audio czy wideo lub zarejestrowana w całości w inny sposób) opowieść, zwana relacją, jest źródłem historycznym.

Od czego zależy to, czy relacja jakiejś osoby jest źródłem historycznym?

Historycy opisują przeszłość właśnie na podstawie analizy źródeł historycznych; ważne jest więc, by materiały, z których korzystają, były możliwie bliskie omawianym wydarzeniom (a tym samym bardziej wiarygodne). Z tego powodu za źródło historyczne (przynajmniej dla historii najnowszej) możemy uznać tylko relację uczestnika lub bezpośredniego (naoczno-go) obserwatora interesującego nas zdarzenia. Tym samym świadkiem historii jest z naszego punktu widzenia osoba opowiadająca o własnych działaniach lub przeżyciach. Nie możemy się zajmować relacjami z cudzych opowieści, typu: „Pan X opowiedział pani Y, która opowiedziała mojej babci, że...”. Bez wątplenia warto jednak takich historii uważnie słuchać, choćby po to, aby na ich podstawie ustalić, kto dla danego wydarzenia mógłby być „tym pierwszym” – czyli prawdziwym świadkiem historii.

Czy to znaczy, że w rozmowie ze świadkiem historii należy nieustannie przypominać mu, by mówił wyłącznie o swoich przeżyciach lub obserwacjach, a może przerywać, gdy zaczyna snuć dygresje i mieszać własne wspomnienia z relacjami innych osób?

Nie. Po pierwsze, dlatego że np. przerywanie komukolwiek (a zwłaszcza osobie od nas starszej) jest niekulturalne i może spowodować zakończenie rozmowy, zanim się na dobre zacznie. Wystarczy jasno poprosić rozmówcę przed rozpoczęciem wywiadu, aby starał się mówić tylko o własnych doświadczeniach. Należy też samemu przygotować się do rozmowy, by ewentualnie na bieżąco kontrolować prawdziwość opowieści – relacji. Po drugie, relacja jest opowieścią i jak każda narracja ma swoją wewnętrzną strukturę. Czasem trudno oddzielić w jednym zdaniu np. informacje o jakimś wydarzeniu oglądanym na własne oczy od opinii na temat związanych z nim późniejszych faktów. Wyobraźmy sobie np., że ktoś mówi: „Widziałem wtedy, jak X uciekł milicjantom, ale słyszałem, że dwa tygodnie później jednak go złapali”. Mamy tu w jednym zdaniu istotną informację i opis faktu nieznanego świadkowi historii z bezpośredniej obserwacji. W takim przypadku ważne jest, aby osoba opracowująca relację po jej zarejestrowaniu umiała oddzielić powstały w ten sposób wartościowy materiał źródłowy od opinii, faktów niepotwierdzonych czy zwykłych plotek. Nie ma jednak potrzeby ciągłego uściślenia relacji podczas samej rozmowy.

Czy to znaczy, że można po prostu nagrać rozmowę z dowolną osobą, która pamięta jakiegokolwiek wydarzenia sprzed 1989 roku?

Zdecydowanie nie. Każda relacja, którą później wykorzystuje w swej pracy historyk, musi odnosić się do konkretnych miejsc, osób czy faktów i być ograniczona czasem. Innymi słowy, to osoba zbierająca relację musi najpierw dokładnie określić to, o czym chciałaby się czegoś dowiedzieć, a następnie starać się trafić do osób, które mogłyby na ten temat powiedzieć coś ciekawego lub przedtem nieznanego. Wymaga to zawsze solidnego przygotowania historycznego przed wywiadem i opracowania specjalnego kwestionariusza – czyli zestawu pytań, które chcemy zadać, niezależnie od tego, co dany respondent (czyli osoba udzielająca nam wywiadu) zechce powiedzieć sam z siebie.

W przypadku projektu *Opowiem ci o wolnej Polsce* granice chronologiczne (czyli czasowe) wyznacza z jednej strony rok 1939 (data wybuchu II wojny światowej) z drugiej zaś rok 1989 (symboliczna data upadku komunizmu w Polsce). Jeśli zaś chodzi o interesującą nas tematykę, relacje powinny dotyczyć doświadczenia szeroko rozumianego oporu wobec funkcjonujących wówczas na ziemiach polskich totalitaryzmów: nazizmu i komunizmu.

Wyobraźmy sobie, że mamy szczęście uzyskać relację od naocznego świadka walk polsko-sowieckich w 1920 roku oraz nagrać opowieść kogoś, kto uczestniczył, powiedzmy, w pochodzie pierwszomajowym w połowie lat 70. W pierwszym przypadku warto z pewnością zarejestrować podobny wywiad, może

się on bowiem okazać bezcenny dla historyków okresu dwudziestolecia międzywojennego, jednak nie można takiej relacji wykorzystać w naszym projekcie, bowiem przekracza jego ramy chronologiczne. Z kolei opowieść uczestnika pochodu, choć mieści się w granicach czasowych, nie da się wykorzystać w projekcie, ponieważ dotyczy zupełnie innych aspektów ówczesnej rzeczywistości – krótko mówiąc byłaby nie na temat.

Historia – przynajmniej ta z podręczników szkolnych czy mediów – mówi zazwyczaj o wielkich wojnach, przełomach politycznych i społecznych czy kontekstach powstawania niezwykle ważnych dokumentów (np. konstytucji). Czy to znaczy, że powinniśmy starać się docierać do tzw. osób z pierwszych stron gazet – znanych polityków, dowódców wojskowych, bohaterów, wybitnych opozycjonistów, powszechnie szanowanych intelektualistów itp.?

Nie. Taka odpowiedź jest z jednej strony konsekwencją istoty projektu (czyli powodem merytorycznym), z drugiej zaś strony, istnieją co najmniej dwa powody pragmatyczne, by tego nie robić. Zaczniemy od sprawy najważniejszej. Zarówno historyk opisujący cały wybrany okres pod określonym kątem (czyli autor tzw. syntezy historycznej), jak i twórca monografii (czyli szczegółowej analizy poświęconej określonemu wydarzeniu lub miejscowości czy osobie) wykorzystują przede wszystkim relacje osób „ze świącznika”, bowiem mają one zazwyczaj szerszy obraz wydarzeń czy czasu. Jeśli zaś chcemy przedstawiać fakty interesujące dużą grupę odbiorców, siłą rzeczy piszemy o sprawach istotnych w skali państwowej czy narodowej lub nawet międzynarodowej, bezpośrednimi uczestnikami będą wówczas postacie znaczące w skali całego społeczeństwa czy narodu.

Jednak takie osoby nie mają zazwyczaj osobistych doświadczeń np. w dziedzinie spraw określanych jako tzw. historia lokalna. Poza tym wiele procesów historycznych nie może być sensownie opisywanych z perspektywy pojedynczych relacji wysoko postawionych osób – odnosi się to szczególnie do systemów totalitarnych, bowiem ich główną cechą było dążenie do podporządkowania kryteriom ideologicznym jak największej liczby działań i sfer życia całego społeczeństwa. Oto dwa przykłady: wyobraźmy sobie, że ktoś chciałby napisać historię represji w czasach stalinowskich, opierając się wyłącznie na dokumentach i relacjach wysokich działaczy partyjnych, kadry dowódczej aparatu bezpieczeństwa (np. Bolesław Bierut, Jacek Różański) i wybranych ofiar (np. Kazimierz Moczański). Powstałoby wówczas dzieło być może interesujące, ale dające całkowicie fałszywy obraz rzeczywistości, jaką autor chciał opisać. Aby takiego fałszu uniknąć, trzeba by zbadać setki, jeśli nie tysiące relacji „zwykłych” ofiar, bowiem to właśnie owa powtarzalność strasznego doświadczenia w niewyobrażalnej przed wiekiem XX skali oddaje istotę zjawiska prześladowań w systemach totalitarnych. Podobnie, gdyby chcieć sensownie opisać fenomen tzw. pierwszej „Solidarności” (z 1980 roku), trzeba pokazać przede wszystkim niezwykłą masowość tego ruchu (ponad 8 milionów członków – według niektórych źródeł nawet 10 milionów!). Nic nie zastąpi w tym przypadku relacji szeregowych

działaczy ze wszystkich stron Polski, bo tylko one pomogą oddać niezapomniany klimat „powszechnej nadziei dla wszystkich i dla każdego” tak charakterystyczny dla tamtych dni.

Poza tym, istnieją jeszcze wspomniane na początku dwa powody praktyczne: po pierwsze, docieranie do osób „z pierwszych stron gazet” jest niełatwe, a w praktyce dostępne wyłącznie mieszkańcom wielkich miast, po wtóre zaś – większość tych postaci była już wielokrotnie „przepepytywana” na wszystkie sposoby tak przez historyków, jak i dziennikarzy. Kto ciekawy, może bez trudu znaleźć odpowiednie teksty lub programy. Tymczasem obok nas żyje wielu fascynujących rozmówców mających do opowiedzenia mnóstwo rzeczy ważnych i ciekawych – przy tym jest bardzo prawdopodobne, że to właśnie nam opowiedzą swoją historię po raz pierwszy!

Czy świadek historii nie powinien poprzeć swojej relacji jakimiś „twardymi” dowodami? Przecież dysponujemy tylko opowiedzianą przez niego historią. Może jest pełna informacji nieprawdziwych, zmyślonych czy wręcz świadomych kłamstw?

Rzeczywiście, takie niebezpieczeństwo istnieje. Nie przesadzajmy jednak z obawami. Po pierwsze, mało kto z relacjonujących swe przeżycia świadomie kłamie. Znacznie częściej mamy do czynienia z niezamierzonym przeinaczaniem faktów lub ich nadinterpretacją. Przyczyna jest prosta – nasza pamięć jest zawodna i płata figle. Im bardziej oddalamy się w czasie od opisywanych wydarzeń, tym większe prawdopodobieństwo, że nie pamiętamy ich dokładnie. Dlatego właśnie warto zbierać wiele relacji czy dokumentów na ten sam temat. Porównując je, możemy ustalić fakty niepodważalne (czyli podawane w tej samej wersji przez co najmniej trzy niezależne od siebie źródła). Po drugie, wielu spośród naszych respondentów ma dokumenty, zdjęcia czy też zachowane w innej formie źródła dotyczące zdarzeń, o których nam opowiedzą. Z pewnością zechcą udostępnić ich kopie. Nie traktujmy ich jednak jako formy weryfikacji prawdziwości opowieści. Będą one doskonałą ilustracją ubarwiającą opowiedzianą historię, swoistym tłem dającym obrazowi większą głębię.

Tak naprawdę to my musimy sprawdzić, czy w historiach nam przedstawionych nie pojawiają się poważne nieścisłości. Między innymi z tego powodu tak ważne jest rzetelne przygotowanie się do wywiadu – tzw. znajomość okresu, którego dotyczy relacja świadka. Jest to zresztą fascynująca praca. Wszak „detektywistyczny” aspekt badań historycznych nie polega jedynie na konieczności dotarcia do nieznanymi faktów i źródeł. To także umiejętność „odsiania ziarna od plew”. Być może dzięki naszej pracy zmieni się spojrzenie badaczy na jakieś „powszechnie uznawane” dotychczas kwestie, może odnajdziemy i pokażemy światu nowych, nieznanymi bohaterów naszej niedawnej przeszłości. Zapewniamy – niejednego już ta wciągająca podróż w nieznanne zaprowadziła na historyczne wydziały uniwersytetów na całym świecie.

PYTAJCIE I SŁUCHAJCIE!

Kiedy byliście mali, z pewnością lubiliście słuchać opowieści dziadków i innych krewnych. Często działały one na wyobraźnię bardziej niż bajki w telewizji czy spektakl w teatrze, były to opowieści prawdziwe, po prostu z „życia wzięte”. Im stawaliście się starsi, tym mniej było czasu i okazji do wsłuchiwania się w te historie. A wasi bliscy mają wciąż bardzo wiele do opowiedzenia, nie marnujcie więc tej szansy! Wychowując się w wolnym kraju, w którym macie dostęp do wszystkich informacji, jakie są potrzebne, w którym możecie mówić, „co wam się tylko podoba”, trudno zrozumieć, że jeszcze 20 lat temu ten kraj wyglądał zupełnie inaczej. Taką wiedzę i doświadczenia mają osoby starsze od was: rodzice, krewni, dziadkowie, sąsiedzi, przyjaciele rodziny. Ich opowieści pozwalają lepiej zrozumieć, dlaczego Polska dziś jest „taka, jaka jest”.

Metodą, dzięki której możecie zbierać takie relacje i uczyć się z doświadczeń innych, jest historia mówiona (*ang. oral history*). Jeśli nauczycie się słuchać historii i je spisywać, na pewno lepiej zrozumiecie waszych bliskich, a także otaczającą rzeczywistość.

Najnowsza historia Polski jest niezwykle skomplikowana, często dramatyczna. Być może to właśnie starsi państwo siedzący na ławce obok waszego domu uczestniczyli w wydarzeniach sprzed ponad 60 lat, które wpłynęły na losy ludzi na świecie,

a w diametralny sposób zmieniły losy Europy. Jeśli namówicie ich, żeby opowiedzieli, jak wyglądało ich dzieciństwo i młodość, to dowiecie się, że tak jak wy też kłócili się ze swoimi rodzicami, byli zakochani, śmiali się i płakali. Tylko czasy, w których to wszystko się działo, były zupełnie inne. Takiej historii nie poznacie z książek i podręczników, bo to historia bardzo osobista, niepowtarzalna, oryginalna.

To samo można powiedzieć o pokoleniu waszych dziadków i rodziców, którzy wychowali się w Polsce komunistycznej, w której dla większości obywateli wolność słowa czy swobodne podróże za granicę były tylko marzeniem, a jedynie słusznym ustrojem, którego zalety powszechnie wychwalano, był ustrój socjalistyczny. Wiele osób z pokolenia waszych dziadków i rodziców brało aktywny udział w życiu społecznym, sprzeciwiając się obowiązującemu systemowi władzy. Teraz to właśnie oni mogą najlepiej wytłumaczyć wam istotę tzw. polskich miesięcy, tzn.: Października '56, Marca '68, Grudnia '70, Czerwca '76, Sierpnia '80 i Grudnia '81.

Namawiając was do zbierania relacji, chcemy jednak przestrzec, że podejmujecie się zadania trudnego, wymagającego dużej dyscypliny i odpowiedzialności. Jeśli już się zdecydujecie, nie rezygnujcie. Musicie się uzbroić w cierpliwość, a gwarantujemy, że zostanie ona nagrodzona przeżyciami, które na długo pozostaną w waszej pamięci.

Do spotkań ze świadkami należy się bardzo dobrze przygotować. Tylko solidne przemyślenie tego, czego chcielibyście się dowiedzieć, i sformułowanie konkretnych zagadnień lub pytań daje gwarancję, że osiągniecie swój cel. Poza przygotowaniem merytorycznym pamiętajcie też o właściwym przygotowaniu sprzętu technicznego. Nieważne, czy korzystacie z kamery i mikrofonu, magnetofonu lub dyktafonu przed spotkaniem koniecznie trzeba sprawdzić, czy sprzęt działa prawidłowo.

Postępując metodą wywiadu indywidualnego, musicie sobie zdawać sprawę z tego, że będziecie mieli do czynienia z subiektywnym obrazem rzeczywistości przedstawianym przez uczestnika interesujących was wydarzeń. Świadek nie będzie mówił o historii tak, jak widzą ją naukowcy, którzy mogli wielokrotnie zweryfikować opisywane przez siebie fakty, będzie to relacja pojedynczego człowieka, który nie obserwował z boku, nie pełnił też funkcji kronikarza, lecz był w samym centrum dziejącej się na jego oczach historii. Dlatego jego wspomnienia mogą być rozbieżne z tym, czego dowiedzieliście się z lektury książek. Ale to nie znaczy, że taka osoba zmyśla czy kłamie, po prostu opowiada o tym, jak rozumie i ocenia wydarzenia, w których brała udział. Na opowieść świadka ma też wpływ to, czego dowiedział się później z mediów, literatury i od innych ludzi. Te informacje nakładają się na jego własne wspomnienia, co może czasem prowadzić do zniekształcenia wspomnień. Ale mimo wszelkich niedoskonałości takiej relacji, macie niepowtarzalną szansę

– szansę usłyszenia jeszcze jednego głosu, który ułatwi wam zrozumienie wydarzeń z przeszłości.

Musicie wykazać się dużą wrażliwością i nigdy nie zapominać, że osoby, z którymi przeprowadzacie wywiad, robią wam grzeczność, chcąc uczestniczyć w projekcie. Dlatego pamiętajcie, że mają one, tak jak my wszyscy, swoje przyzwyczajenia, miejsca, w których czują się bezpiecznie, pory dnia, w których lubią się spotykać z innymi. Weźcie to pod uwagę i dostosujcie się do nich. Gdy już lepiej poznacie swojego rozmówcę, a on przyzwyczai się do obecności gości, to przygoda z historią mówioną stanie się wspaniałym doświadczeniem, szansą nawiązania nowej przyjaźni.

Opowieściom świadków historii zawsze towarzyszą emocje, czasami bardzo intensywne, bo przecież mówią o rzeczach dla nich ważnych, które wywarły niezatarte piętno na ich życiu. Musicie być na nie przygotowani i nie bać się, że rozmówca nagle przestanie mówić, może się zezłościć czy też zacząć płakać. Wy też ulegacie takim emocjom i wiecie, że po chwili uspokajacie się i wyciszacie emocje. Pozwólcie więc rozmówcom na naturalne reakcje, nie dziwcie się im, uszanujcie je. Po chwili ciszy łatwiej wam będzie wrócić do przerwanej wątku rozmowy.

Gdy już uda wam się przeprowadzić rozmowy (z pewnością nie będzie to jedno spotkanie), konieczne jest jak najszybsze zarchiwizowanie nagrań i spisanie wywiadu, czyli dokonanie transkrypcji. Nie można tego odkładać na później, bo o okolicznościach, w jakich padły poszczególne stwierdzenia, szybko

zapomniecie i będzie bardzo trudno odtworzyć „klimat opowieści”, której byliście słuchaczami. Pamiętajcie też, aby poprosić swoich rozmówców, żeby pokazali pamiątki, które zostały im z czasów, o których opowiadają. Takie rekwizyty dobrze ilustrują opowieść, a jednocześnie często pomagają przypomnieć sobie dodatkowe szczegóły, o których rozmówca na początku zapomniał. Jeśli zgodzi się na ich użycie w waszym projekcie, to będą doskonale uzupełniać spisaną opowieść.

Po dokonaniu archiwizacji wywiadu przejrzyjcie jeszcze raz wszystkie materiały i zastanówcie się, czy czegoś w nich nie brakuje, czy na pewno odpowiadają tematowi projektu, czy są kompletne i wyczerpujące. Może się bowiem zdarzyć, że temat projektu jest „trochę obok” wywiadu, wtedy nie bójcie się go przeformułować czy też całkiem zmienić.

Spotykajcie się, przeprowadzajcie wywiady ze świadkami historii, dowiadujcie się, jak wyglądało życie waszych przodków, bo kiedyś ich zabraknie i może będziecie żałować, że straciliście unikalną okazję uczenia się historii z ich opowieści.

Mamy nadzieję, że udział w programie *Opowiem ci o wolnej Polsce* zachęci was do samodzielnych poszukiwań. Zainspiruje do rozmów o historii i refleksji nad tym, co z przeszłości jest wciąż ważne i obecne w naszym życiu.

VADEMECUM PROJEKTU

WYBÓR TEMATU PROJEKTU

Spotkanie ze świadkiem historii, spisanie jego historii, odtworzenie i upamiętnienie wydarzeń, w których uczestniczył to zadania, które stoją przed wami w trakcie projektu. Zanim jednak przystąpicie do pracy, musicie się do tego dobrze przygotować – sformułować temat i zastanowić się, co dzięki swojej pracy chcecie osiągnąć

CELE: ▷ Wybór zagadnienia, którego dotyczyć będzie projekt ▷ Sformułowanie szczegółowego tematu projektu
▷ Określenie celów projektu

Od czego zacząć?

Najlepiej – od solidnego przemyślenia. Zanim przystąpicie do pracy, spróbujcie odpowiedzieć sobie na pytanie, dlaczego chcecie wziąć udział w projekcie? Ta odpowiedź pomoże określić kierunek działań. Być może zależy wam na upowszechnieniu wiedzy o wydarzeniach, które są istotne, ale mało znane. Chcielibyście poznać ludzi, którzy mogliby stać się dla was autorytetami. A może po prostu znacie kogoś, kto ma mnóstwo

ciekawych rzeczy do opowiedzenia, i uważacie, że utrwalenie tego jest niesłychanie ważne?

Chcecie spróbować swoich sił jako historycy-detektywi i dziennikarze zarazem? Przeżyć wspólną wyprawę w przeszłość, dzięki której lepiej poznacie historię, odkryjecie rzeczy i fakty, do których być może nikt inny jeszcze nie dotarł? Nauczyć się pracy w zespole i poznać lepiej swoich kolegów? A może chcielibyście spróbować wszystkiego po trochu?

Od szczegółu do ogółu

Kiedy już jesteście pewni, że chcecie wziąć udział w projekcie, zastanówcie się nad tematem, któremu poświęcicie kilka miesięcy swojej pracy. Oto kilka pytań, które wam w tym pomogą:

- ▷ Czy jakieś wydarzenie z lat 1939-1989 jest dla was szczególnie ważne?

Są miejsca, które aż pulsują przeszłością – i nie myślimy tutaj tylko o Wawelu, ale o miejscach, w których w latach 1939-1989 „działa się” wolna Polska. „Działa się” poprzez walkę z okupantami, sprzeciw wobec systemu komunistycznego, poprzez strajki, rozrzucanie ulotek, demonstracje, ale i tajne nauczanie, nabożeństwa patriotyczne, dyskusje. Są regiony, które jeszcze żyją legendą wydarzeń z tamtych lat. Niektóre z tych faktów są dobrze opisane i opracowane, wymieniane w podręcznikach. Niech was to nie zniechęci – do prac profesorów zawsze można dodać coś nowego. Być może uda się wam odkryć inne niż powszechni znane interpretacje tego wydarzenia, odkryć jego różne znaczenia.

- ▷ Czy w regionie, okolicy, waszym mieście wydarzyło się coś, o czym być może nie wiedzą inni, co warto przywrócić zbiorowej pamięci?

Historię możemy poznać nie tylko z podręcznika. Wiadomo, że w powszechnej świadomości najczęściej utrwała się jedno-dwa miejsca, które stają się symbolem jakichś wydarzeń czy procesów historycznych. Gdy mówimy o strajkach 1980 roku, najsilniej są one kojarzone z Gdańskiem, ale czy to znaczy, że tylko tam działali ludzie zaangażowani w opozycję solidarnościową? Być może to właśnie w waszej okolicy miały miejsce wydarzenia, o których podręczniki milczą? Może zechcecie te wydarzenia pokazać innym?

Przy wyborze tematu projektu proponujemy podejście od szczegółu do ogółu. Ważne, abyście się nie zajmowali tematem pod hasłem II wojna światowa lub stan wojenny, ale postarali się zawęzić wasz temat do jednego wydarzenia, postaci lub zjawiska. Zbyt szeroko zakreślony temat poszukiwań może okazać się trudny do ogarnięcia i mało interesujący. Waszym zadaniem

jest wcielenie się w rolę dziennikarza, detektywa, poszukiwacza nieznanych historii – łatwiej wam będzie, jeśli postawicie na konkret, a pierwszeństwo dacie szczegółowi.

Warto zadbać o to, aby wasze działanie miało charakter pracy naukowej. Uda się to, jeśli wpiszeć historię rozmówcy w szerszy kontekst historyczno-społeczny. Zadbacie, aby za opisanym wydarzeniem podążała wiedza i refleksja dotycząca szerszych zjawisk z historii Polski. Waszym zadaniem nie jest bowiem napisanie biografii bohatera, ale zrekonstruowanie wydarzeń, w których uczestniczył.

Decydując o wyborze tematu, możecie skorzystać z różnych metod – zorganizujcie burzę mózgów, głosowanie, dyskusję. Pamiętajcie jednak, aby jak najwięcej osób z zespołu uczestniczyło w podejmowaniu tej decyzji. Tym większa będzie motywacja do pracy całej grupy, im bardziej każdy z was będzie czuł się jego autorem.

Cele projektu i planowanie działań

Zanim przystąpicie do pracy nad projektem, musicie określić jego cele, czyli wspólnie ustalić, co chcecie osiągnąć, na czym wam najbardziej zależy, co jest szczególnie dla was ważne. Cele wyznaczą kierunek działań i pomogą zdefiniować zadania, jakie będziecie musieli wykonać. Pomogą wam również określić, co będzie potrzebne do zrealizowania projektu, jakie środki musicie zgromadzić i jakiej pomocy będziecie musieli poszukać.

Planowanie działań to bardzo ważny etap pracy nad projektem. Harmonogram, który przygotujecie, pomoże wam wyznaczyć kolejne zadania. Postarajcie się, aby wasz plan działania uwzględnił możliwości grupy – umiejętności, posiadane zasoby techniczne, sojuszników, na których możecie liczyć. Pamiętajcie, że po każdym zakończonym etapie pracy nad projektem warto się na chwilę zatrzymać i zastanowić, czy wszystko idzie tak, jak to sobie zaplanowaliście. Może się okazać, że przygotowany przez was plan warto zmodyfikować i dostosować do nowej sytuacji, której na początku nie przewidzieliście.

Ćwiczenie do kroku 1.:

1. Poproś uczniów, aby zapytali rodziców, znajomych, mieszkańców miejscowości o ważne wydarzenie związane z historią waszej miejscowości, okolicy oraz o osoby, które brały w nim udział.
2. Nakłoń uczniów, aby przeprowadzili sondę uliczną lub internetową. Być może w ten sposób odkryją historię, o której jeszcze nie słyszeli.
3. Zachęć uczniów, aby poszli do muzeum, izby pamięci lub przejrzyli lokalne fora internetowe – może warto tam poszukać inspiracji?
3. Zorganizuj wycieczkę po okolicy – może na trop naprowadzą uczniów tablice upamiętniające wydarzenia i ludzi, pomniki nagrobne na cmentarzu, nazwy ulic.
4. Zorganizuj dyskusję – wypiszcie wszystkie propozycje tematów, wybierzcie ten, który cieszy się największym zainteresowaniem członków waszego zespołu.
5. Wspólnie z uczniami sformułuj cele waszego projektu.
6. Przygotujcie wspólnie scenariusz działań, rozdzielcie poszczególne działania między siebie. Nie zapominajcie, że projekt jest działaniem uczniów, rolą nauczyciela jest jedynie koordynacja i wspieranie młodzieży w kontaktach ze świadkiem.

2

POSZUKIWANIA ŚWIADKA HISTORII

Waszym zadaniem jest odnalezienie osoby, która była świadkiem wydarzeń historycznych. Możliwe, że już wiecie, kto to będzie. Jeśli nie wiecie, to nie zrażajcie się trudnościami – warto poszukać kogoś, kto podzieli wasz zapał i będzie gotów uczestniczyć w przedsięwzięciu.

CELE: ▷ Ustalenie, kto jest świadek historii ▷ Poszukiwania i wybór świadka ▷ Pierwsze kontakty

Kto to jest świadek historii?

Inne jest świadectwo osoby, która osobiście uczestniczyła w wydarzeniach, ale była bierna, inne osoby, która uczestniczyła w wydarzeniach i była emocjonalnie zaangażowana, a jeszcze inne osoby, która przekazuje świadectwo o wydarzeniach, które obserwowała z boku lub o których słyszała.

W projekcie *Opowiem ci o wolnej Polsce* szukamy świadków, którzy mogą wam opowiedzieć historie z perspektywy uczestnika. Szukamy osób, które w trudnych chwilach minionego stulecia dały dowód obywatelskiej przyzwoitości, w aktywny sposób przeciwstawiały się panującym systemom władzy.

Świadkowie są wśród nas. Czasem wiemy o tym, bo szkoła zaprasza ich na uroczystości, bo pisze się o nich w prasie – ale często nie uświadamiamy sobie, że starszy pan, którego mijamy codziennie, gdy idziemy do szkoły, to żołnierz AK, że nasza sąsiadka brała udział w lekcjach tajnego nauczania podczas okupacji, że koleżanka mamy kolportowała ulotki w stanie wojennym. Wiele osób wokół was może opowiedzieć ciekawą historię. Pamiętajcie jednak, że nie każdy, kto żył w tamtych czasach, kto pamięta wojnę czy komunizm, może opowiedzieć historię spełniającą warunki projektu. Projekt zakłada, że o wolnej Polsce będą opowiadać ludzie zaangażowani w jej powstanie, choćby poprzez udział w demonstracjach, strajkach lub nielegalnych spotkaniach.

Jak znaleźć świadka?

Najprościej jest znaleźć świadka, który jest krewnym czy dobrym znajomym kogoś, kogo znacie. Jeśli nie udało wam się znaleźć świadka w ten sposób, pamiętajcie, że istnieją liczne organizacje lub nieformalne grupy, które zrzeszają ludzi o podobnych życiorysach i doświadczeniu życiowym – spróbujcie się skontaktować np. ze Światowym Związkiem Żołnierzy Armii Krajowej, Ogólnopolskim Stowarzyszeniem Internowanych i Represjonowanych, Związkiem Kombatanów Rzeczypospolitej Polskiej i Byłych Więźniów Politycznych, Stowarzyszeniem Sprawiedliwych wśród Narodów Świata lub regionalnymi muzeami, które na co dzień kontaktują się ze świadkami historii. Nieocenionym źródłem może być Internet – można tam znaleźć kontakty do wielu osób nawet ze starszego pokolenia.

Ruchy wolnościowe w czasie wojny – ale i w latach 80. – były ruchami masowymi, mało prawdopodobne, by akurat w waszej okolicy nie było nikogo, kto był członkiem „Solidarności” lub w jakiegokolwiek innej formie wyrażał sprzeciw wobec okupacji czy zniewolenia komunistycznego. Na stronie programu *Opowiem ci o wolnej Polsce* znajdziecie listę kilkunastu organizacji, które z pewnością pomogą wam w znalezieniu świadka historii.

W czasie waszych poszukiwań bardzo dużo zależy od dorosłych. Dobrze, jeśli nauczyciel pomoże w pierwszych kontaktach ze świadkiem. Musicie być pewni, że wybrana przez was osoba jest gotowa wziąć udział w projekcie. Upewnijcie się, czy nie będzie to dla niej zbyt trudne emocjonalnie przeżycie i nie narazi

siebie i was na trudne chwile związane z przywoływaniem bolesnych wspomnień. Musicie być również przekonani, że jest to osoba, która potrafi rozmawiać, jest komunikatywna i otwarta. Nie każdy bowiem, kto pamięta i wie, potrafi dobrze tę wiedzę przekazać innym. Zorientujcie się, czy na pewno osoba, którą wybraliście, potrafi zainteresować swoją historią i poprowadzić was w przeszłość.

Pamiętajcie, że pierwsze kontakty ze świadkiem wymagają szczególnie dużo ostrożności i taktu. Nie próbujcie zniechęcać odwiedzać świadka w domu. Są co prawda tacy, którzy lubią niespodzianki i których wzruszy wasze zainteresowanie, radzimy jednak, aby najpierw zadzwonić, wysłać e-mail lub list, w którym dokładnie wyjaśnicie wasze intencje. Świadcowi warto dać czas do namysłu – pamiętajcie, że opowiadanie o przeszłości nie wszystkim przychodzi z łatwością.

Ćwiczenia do kroku 2.:

1. Pokaż uczniom zdjęcia przedstawiające ludzi w różnych sytuacjach (demonstrację, strajk, pochód pierwszomajowy), a następnie zadaj im pytanie, kto według nich jest świadkiem historii na tych fotografiach? Poproś uczniów, aby dokończyli zdanie „Świadek historii to osoba, która.....”. W ten sposób dochodzicie do definicji pojęcia „świadek”.
2. Zachęć uczniów do dyskusji, czyje świadectwo jest najbliższe prawdy, najbardziej obiektywne – czy tej osoby, która w wydarzeniach uczestniczyła, czy tej, która stała z boku i obserwowała, nie angażując się.
3. Poproś uczniów, aby ustalili, czy istnieje organizacja, która może wam pomóc. Może warto dotrzeć np. do Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej? Do Jaworzniaków, czy do Stowarzyszenia Internowanych.pl? Pomoże to w przygotowaniu się do rozmowy ze świadkiem historii, a niewykluczone, że pozwoli na skontaktowanie się z kimś, kto będzie akurat tym rozmówcą, którego szukacie.
3. Poproś uczniów, aby zapytali dziadków, rodziców, nauczycieli, może wśród nich znajdzie się wasz świadek.
4. Poproś uczniów, aby przygotowali list z informacjami na temat realizowanego projektu. Warto, by ten list podpisał dyrektor szkoły, dyrektor muzeum. Niech to będzie glejt świadczący o waszej wiarygodności i intencjach.

ćwiczenie

3

PRZED SPOTKANIEM

Rozmowa ze świadkiem historii to rozmowa *niezwykła*. Przygotowanie się do niej będzie wymagało od was dużo pracy. Na spotkanie warto pójść z opracowanymi pytaniami, ale również z wiedzą na temat wydarzeń i czasów, o których opowie wasz rozmówca.

CELE: ▷ Zebranie informacji na temat wydarzeń będących tematem projektu ▷ Opracowanie pytań do wywiadu
▷ Wprowadzenie zasad savoir-vivre'u młodego badacza

Zbierajcie informacje

Jeśli wybraliście już temat projektu i znaleźliście osobę, która opowie o interesującym was wydarzeniu, spróbujcie dowiedzieć się jak najwięcej o czasach, w których żył świadek, i o faktach, o których będzie jego opowieść. Zajrzyjcie do podręczników historii, poszukajcie publikacji, które na ten temat powstały. Zwróćcie uwagę na takie, które dotyczą dziejów waszej okolicy. Nie wpadajcie w panikę, jeśli odnajdziecie opasłe tomy wielkich monografii historycznych – na pewno uda się wybrać interesujące was rozdziały. Pamiętajcie, że doskonałym źródłem informacji jest również Internet.

Powinniście znać temat rozmowy na tyle, by pytania zadawane świadkowi dotyczyły jego osobistej historii, a nie faktów powszechnie znanych. Ważne jest, aby wasz rozmówca nie opowiadał o wydarzeniach historycznych, ale mówił o tym, co jemu się przytrafiło, czego sam doświadczył. Nie wymagajcie od niego rozbudowanej wiedzy historycznej – od tego są podręczniki. Wasze przygotowanie do rozmowy, znajomość szczegółów historycznych, partnerstwo na pewno zostaną dobrze przyjęte – jako poważne traktowanie tematu i rozmówcy. Będzie wam dużo łatwiej taką rozmowę poprowadzić, panować nad jej przebiegiem, a także właściwie ją zrozumieć.

Pytania do wywiadu

Przygotowując się do wywiadu, należy sformułować jego cel, to znaczy ustalić, czego chcemy od naszego rozmówcy się dowiedzieć. Warto przypomnieć sobie, że wywiad może mieć charakter biograficzny lub tematyczny. Wywiad biograficzny dotyczy całego życia osoby, z którą jest przeprowadzany. Mimo że interesuje was określone wydarzenie, warto pytać o to, co było przed i po – spróbować poznać kontekst, odkryć motywy i konsekwencje. Przeprowadzając wywiad tematyczny, pytacie tylko o określone fakty, wydarzenia, fragment z jego życia. Jeśli interesuje was świadek i jego indywidualny los, to spróbujcie odtworzyć cały jego życiorys. Jeśli jednak temat waszego projektu jest ściśle związany z jednym konkretnym wydarzeniem, skupcie swoją uwagę przede wszystkim na wybranym fragmencie jego biografii.

Idąc na spotkanie ze świadkiem, powinniście mieć w głowie zagadnienia, o których chcecie porozmawiać. Na początek warto przygotować listę konkretnych pytań. Musicie być ostrożni i zadawać pytania w zależności od tego, jak rozmowa się potoczy. Z czasem, gdy nabierzecie wprawy i doświadczenia, możecie porzucić kwestionariusz na rzecz zapisanych tematów. Często lepiej spontanicznie podążyć za opowieścią świadka, rezygnując z przygotowanych pytań. Konsekwentne trzymanie się kwestionariusza może w skrajnych przypadkach doprowadzić do katastrofy. Kiedy ostro utniecie wątek, którym podąża rozmówca, zadając kolejne pytanie z kartki, świadek może stracić pewność siebie, a rozmowa stracić tempo.

Świadka możemy pytać o to: co widział, co słyszał, co robił i dlaczego to robił, czasem warto również zadać pytanie o konsekwencje wydarzeń lub jego decyzji. Opracowując później relacje, warto pamiętać o tych kategoriach pytań. Pomoże wam to oddzielić fakty od opinii, to, co widział i w czym uczestniczył, od tego, co wie z innych źródeł, dotrzeć do jego osobistych przemyśleń i refleksji.

Kilka uwag, jak przygotować pytania:

- ▷ Rezygnujcie z pytań zamkniętych, pamiętajcie, że rozmowa powinna być jak najbardziej naturalna.
- ▷ Pytania przez was zadawane nie powinny sugerować odpowiedzi.
- ▷ Zadawajcie pytania możliwie prostym językiem.

- ▷ Starajcie się uzyskać odpowiedzi nie tylko na temat tego, co dana osoba wie, co robiła, ale również, co myśli na ten temat i jakie były przyczyny jej postępowania.
- ▷ Pytania osobiste lub wywołujące emocje zadawajcie dopiero wtedy, kiedy rozmówca zaangażuje się w swoją opowieść.
- ▷ Nie bombardujcie pytaniami, lecz zagłębiajcie się delikatnie, zaczynając od rzeczy łatwiejszych.

Savoir-vivre młodego badacza

Nie zapominajcie, że osoby, które będą waszymi rozmówcami, są często w podeszłym wieku. A osoby starsze nie lubią hałasów, głośnych rozmów, ogólnej wrzawy. Nie możecie więc stawić się na spotkanie zbyt liczną grupą. Wystarczą trzy, cztery osoby, aby przeprowadzić dobry wywiad. Łatwiej wtedy zbudować kameralną atmosferę potrzebną przy osobistych opowieściach, łatwiej też zdobyć zaufanie starszej osoby. Postarajcie się, aby waszej rozmowie nie przysłuchiwały się osoby trzecie: rodzina,

znajomi. Ich obecność może bardzo przeszkadzać, szczególnie kiedy zechcą komentować lub uzupełniać opowiadane historie.

Pamiętajcie, że osoby starsze cenią sobie ład i porządek. Na pewno miło będzie waszemu rozmówcy, gdy przy wejściu otrzyma jakiś mały drobiazg: kwiaty, czekoladki, ciasteczka. Pomoże to przełamać pierwsze lody i wytworzyć miłą atmosferę. Spotkanie z wami może stać się wielkim wydarzeniem w życiu starszego człowieka. Rozmówca z pewnością będzie chciał się do niego przygotować, będzie zależało mu na tym, aby wypaść w waszych oczach jak najlepiej. Dobrze jednak, żebyście byli przygotowani na różne reakcje ze strony świadka i nietypowe sytuacje. Niezależnie od tego, co usłyszycie, powinniście zawsze okazywać szacunek, starać się być cierpliwymi i wyrozumiałymi słuchaczami. Rozmowy ze starszymi ludźmi nie należą do najłatwiejszych – bo i pamięć nie ta, i słuch nie ten. Z drugiej jednak strony, te międzypokoleniowe spotkania mogą być dla was niezwykle cennym doświadczeniem, a waszym rozmówcom pozostaną na zawsze w pamięci. Doceńcie to! Zróbcie wszystko, żeby te wspomnienia były jak najlepsze.

Ćwiczenia do kroku 3.:

1. Poproś uczniów o zebranie informacji na temat wydarzenia, o którym będzie opowiadał świadek. Podziel uczniów na zespoły – pierwszemu zaproponuj wizytę w bibliotece, drugiego poproś o wyszukanie informacji w Internecie, a trzeci zespół zachęć do przeprowadzenia krótkich wywiadów z mieszkańcami waszej miejscowości. Podzielcie się uzyskanymi informacjami.
2. Poproś uczniów o opracowanie zestawu pytań, które chcielibyście zadać świadkowi. Przedyskutujcie każde pytanie. Ułóżcie je w odpowiedniej kolejności.
3. Przygotujcie „Kodeks młodego badacza” – poproś uczniów, aby każdy z nich zapisał jedną zasadę, która jest według niego najważniejsza w trakcie przeprowadzania wywiadu. Następnie zróbcie listę tych zasad i ułóżcie je od najważniejszych do tych mniej ważnych.

4

SPOTKANIE

Nadszedł czas spotkania. To kluczowy moment projektu. Niezwykle ważny dla was i waszego świadka. Zwróćcie uwagę na sprawy merytoryczne, ale nie zapominajcie o dobrej organizacji. To ona może zadecydować o sukcesie waszego wywiadu.

CELE: ▷ Zorganizowanie spotkania ze świadkiem ▷ Przeprowadzenie rozmowy ▷ Przygotowanie transkrypcji
▷ Opracowanie relacji

Miejsce i czas

Przy ustalaniu miejsca pierwszego spotkania powinniście wykazać się taktem. Nie zawsze osoby starsze mile witają grupę młodzieży na progu swojego domu, dlatego też pozwólcie waszym rozmówcom wybrać czas i miejsce spotkania. Może będą woleli, aby odbyło się w szkole, kawiarni, w domu znajomego, a być może zaproszą was do swojego mieszkania. Dajcie im możliwość wyboru. Umawiając się na rozmowę, bądźcie elastyczni – świadek historii poza opowiadaniem o przeszłości może być człowiekiem zajęтым. Upewnijcie się, czy rozmówca jest gotowy do wywiadu na dwa, trzy dni przed umówionym terminem. Wyruszcicie na miejsce wcześniej, aby mieć trochę czasu na przygotowania.

Technika

Do spotkania ze świadkiem historii musimy przygotować się zarówno merytorycznie, jak i technicznie. Waszym zadaniem jest zarejestrowanie wypowiedzi świadka. Pamiętajcie o uzyskaniu zgody rozmówcy na nagrywanie wywiadu. Niektóre osoby mogą być speszzone tą propozycją lub źle do niej nastawione. Starajcie się wyjaśnić, że dzięki nagraniu będziecie mieć gwarancję, że żadna wypowiedź wam nie umknie i nie przekreścicie żadnego z faktów.

Najlepiej wyznaczyć jedną osobę, która będzie odpowiedzialna za przygotowanie sprzętu nagrywającego. Aby mieć pewność, że sprzęt was nie zawiedzie, przetestujcie jego działanie przed użyciem. Ze względu na komfort rozmowy, ale również jakość nagrania starajcie się przeprowadzać wywiad w cichym i spokojnym miejscu. Kontrolujcie nagranie przez słuchawki. Nagrywając rozmówcę, korzystajcie z zewnętrznego mikrofonu.

Każda rozmowa jest inna

Powiedzmy, że siedzicie już spokojnie, naprzeciwko wasz rozmówca, na biurku pracuje dyktafon i... co teraz? Nie zapomnijcie zacząć od przedstawienia się i powiedzenia kilku słów o sobie oraz o przedsięwzięciu, w którym bierzecie udział.

Wspomnienia nie pojawiają się od razu. Czasami jest trudno mówić o przeszłości. Przeznaczcie więc trochę czasu na pozornie nieistotne tematy, jak pogoda, miejsce, aktualne wydarzenie. Być może wasz rozmówca będzie potrzebował trochę czasu, żeby się oswoić z sytuacją, będzie chciał poznać was i chwilę porozmawiać o mniej istotnych sprawach.

Po zadaniu każdego pytania zostawcie rozmówcy czas do namysłu. Możecie trafić na gawędziarzy, którzy po pierwszym

pytaniu gotowi są opowiedzieć całe swoje życie, wtedy musicie się wykazać cierpliwością i uwagą, by potem powrócić do ważnych dla was tematów. Nie pozwólcie na zbyt rozbudowane dygresje, które odciągną was od głównego tematu wywiadu. Może się okazać, że osoba, z którą rozmawiacie, gorzej słyszy, nie rozumie was – wtedy musicie powtórzyć swoje pytanie bądź w inny sposób wyjaśnić, czego chcecie się dowiedzieć.

Zadbajcie o to, by wywiad przebiegał jak najbardziej naturalnie, a rozmowa była swobodna. Nie realizujcie sztywno przygotowanego wcześniej planu – kwestionariusz z pytaniami ma uporządkować przebieg rozmowy i być pomocą, a nie ograniczeniem. Musicie pamiętać, że wywiad to nie tylko sztuka zadawania pytań, ale przede wszystkim słuchania – nie komentujcie wypowiedzi rozmówcy, używajcie mowy ciała, patrzcie w oczy, potwierdzajcie jego odpowiedzi. Dajcie odczuć waszemu rozmówcy, że jesteście zainteresowani jego historią.

Skupienie na opowieści nie oznacza, że macie nie zadawać pytań, drążyć niejasności. Proście o rozwijanie tematów szczególnie dla was interesujących. Wszelkie niedopowiedzenia, urwane wątki i wątpliwości warto wyjaśniać od razu. Nie zadowolajcie się odpowiedziami w rodzaju: „Trzeba było jakoś walczyć o przetrwanie”, „Takie były czasy”. Docieklivość i rozwijanie najciekawszych tropów, choćby przy pomocy najprostszych pytań: „Dlaczego?”, „W jaki sposób?”, „Kto?” – potrafi zupełnie zmienić kierunek rozmowy, pokazać nowe wątki i dostarczyć wam nowych, często bezcennych informacji.

Poproście rozmówcę o odszukanie i pokazanie wam zachowanych pamiątek przeszłości – zdjęć, dokumentów, bibelotów. Na pewno dodadzą atrakcyjności waszej pracy. Koniecznie je sfotografujcie. Jeśli zdecydujecie się poprosić o ich wypożyczenie, pamiętajcie, że oznacza to konieczność szybkiego zwrotu w nienaruszonym stanie. Dlatego poproście o to w ostateczności.

Pod koniec rozmowy może się okazać, że należy zorganizować następne spotkanie. Wówczas warto od razu zapytać o zgodę na kontynuację wywiadu i jeśli to możliwe, ustalić konkretny termin.

Kończąc, podziękujcie rozmówcy za poświęcony czas. Nie zapomnijcie o uzyskaniu zgody na wykorzystanie wywiadu i wizerunku świadka, jeśli robiliście mu zdjęcia. Wzór zgody na wykorzystanie i upublicznienie informacji uzyskanych w czasie wywiadu znajdziecie na stronie 47. Opracowany wywiad prześlijcie waszemu rozmówcy do autoryzacji wraz z listem przewodnim, w którym podziękujecie za rozmowę. W przyszłości nie zapominajcie informować o publikacjach, w których wykorzystywaliście przekazane przez niego informacje, zdjęcia lub pamiątki. Zapraszajcie świadka na ważne uroczystości i wydarzenia, które wiążą się z realizacją projektu.

Transkrypcja – co to takiego

Zarejestrowane relacje są dokumentem równie ważnym jak fotografie czy pisane materiały archiwalne. Relacje stanowią narzędzie pozwalające badać i rozumieć najnowszą historię. Nagrana rozmowa jest jednak tylko surowym materiałem, nad którym trudno jest pracować. Dlatego też każdy wywiad powinien być spisany, powinien mieć swoją transkrypcję.

Transkrypcja jest to dokładny zapis całości przeprowadzonego wywiadu z uwzględnieniem elementów niewerbalnych – nieskończonych zdań, westchnień, okrzyków wyrażających stan ducha waszego rozmówcy. Ważne, aby w zapisie nie dokonywać zmian językowych i stylistycznych, nie wycinać niedokończonych myśli. Transkrypcja to zapis wywiadu w dosłownym jego brzmieniu. Dokonanie częściowej lub całkowitej transkrypcji zapisu jest bardzo istotne, chociaż jej przygotowanie bywa nużące.

Przydatne okazuje się również robienie podczas rozmowy notatek, które oddają jej charakter: należy na przykład zapisywać, jakie pytania wprawiają rozmówcę w zakłopotanie, a po zadaniu których staje się nerwowy. Podczas rozmowy warto notować to, co przy odsłuchiwaniu może być nieczytelne (nazwiska, pseudonimy, nazwy ulic itp.). Taki pamiętnik z wywiadu bardzo pomaga w późniejszym odczytaniu i opracowaniu zapisanej rozmowy.

Jak opracować relacje

Po przygotowaniu transkrypcji waszym zadaniem będzie opracowanie relacji. Wywiad przepisany słowo w słowo jest często za długi i może zawierać wiele szczegółów nieistotnych z punktu widzenia waszego projektu. Dlatego warto przygotować jego krótszą wersję, będącą podsumowaniem, streszczeniem, opisem najważniejszych fragmentów historii, którą usłyszeliście.

Zanim zaczniecie pracować nad takim opracowaniem wywiadu, zastanówcie się:

- ▷ co było dla was najważniejsze bądź najciekawsze,
- ▷ co was wzruszyło, zaciekało,
- ▷ o czym warto opowiedzieć innym – kolegom, rodzicom, sąsiadom.

Wasza skrócona relacja może mieć formę literacką. Być może zechcecie przygotować pamiętnik lub dziennik, opowiadanie, reportaż bądź artykuł prasowy. Wcześniej przypomnijcie sobie, jakie zasady rządzą każdym z tych gatunków.

wstania Warszawskiego, Instytut Pamięci Narodowej. W 2006 roku ruszył program Narodowego Centrum Kultury „Świadkowie historii”. Zajrzyjcie na strony tych instytucji, znajdują się tam fragmenty wywiadów.

Warto zadbać o to, aby efekty waszej pracy jak najbardziej przypominały prawdziwe dzieło naukowe. Do zadań badaczy posługujących się metodą historii mówionej należy właśnie: znalezienie interesującego rozmówcy, przeprowadzenie wywiadu, transkrypcja zapisu audio, opracowanie tekstu według ustalonego schematu. Dlatego też, jeśli udało wam się przygotować relacje według podanych wskazówek, wasz materiał zostanie zarchiwizowany przez Muzeum Powstania Warszawskiego oraz Instytut Pamięci Narodowej. Fragmenty waszej pracy będą wykorzystywane w pracy badawczej, ekspozycyjnej oraz edukacyjnej tych instytucji.

Archiwa historii mówionej

Narracja ustna to bez wątpienia najstarsza forma przekazywania wiedzy o minionych wydarzeniach. Historycy od najdawniejszych czasów, odtwarzając przeszłość, opierali się właśnie na przekazach mówionych. Taki sposób odkrywania i dokumentowania historii jest obecnie niezwykle popularny – sięgają do niego nie tylko historycy, ale i socjologowie, antropologowie. Archiwa historii mówionej powstają przy uniwersytetach, muzeach lub bibliotekach. Fragmenty audio lub wideo są coraz częściej włączane do ekspozycji muzealnych, filmów, audycji dokumentalnych, działań edukacyjnych. W Polsce istnieje kilka ośrodków, które zajmują się archiwizowaniem świadectw mówionych – do najbardziej znanych należą Ośrodek KARTA, Ośrodek Pogranicze w Sejnach, Brama Grodzka – Teatr NN w Lublinie, Muzeum Po-

Ćwiczenia do kroku 4.:

1. Zanim spotkacie się z waszym rozmówcą, podziel uczniów na trzy zespoły.
 - a. Pierwszy zespół przeprowadzi wywiad ze świadkiem, korzystając z wcześniej przygotowanych pytań. Po spotkaniu zachęć uczniów do prezentacji fragmentów wywiadu i zrelacjonowania przebiegu spotkania.
 - b. Zadaniem drugiego zespołu jest opracowanie transkrypcji wywiadu – przygotowanie jego szczegółowego zapisu. Zanim to się stanie, poproś uczniów, aby korzystając ze stron Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego, zorientowali się, jak taki surowy zapis wygląda.
 - c. Trzeci zespół będzie odpowiedzialny za opracowanie spisanej relacji według własnego pomysłu. Zachęć ich do poszukania takich środków wyrazu, które w najlepszy sposób przekażą usłyszaną historię.

ćwiczenie

5

OMÓWIENIE WYWIADU

Waszym zadaniem nie jest napisanie biografii bohatera, ale zrekonstruowanie wydarzeń, w których uczestniczył. Dlatego bądźcie czujni. Świadkowie mogą się mylić. Pamiętajcie, aby fakty, o których usłyszycie, porównać z innymi źródłami.

CELE: ▷ Poszukiwania dodatkowych informacji ▷ Porównanie informacji z różnych źródeł ▷ Selekcja zebranego materiału
▷ Dyskusja nad znaczeniem wydarzeń

Kiedy ludzie obserwują świat, rzadko widzą to samo i w ten sam sposób interpretują to, co zobaczyli. Opowiadając o jakichś wydarzeniach, wasz świadek będzie prawdopodobnie mówił o tym, co było dla niego ważne, co zapamiętał. Może pominąć wiele ważnych zdarzeń i zapomnieć o innych uczestnikach. Czas, który upłynął, emocje, jakie towarzyszyły wydarzeniom, wpływają na wspomnienia. Dlatego relację świadka zawsze należy porównać z innymi źródłami (podręcznikami, encyklopediami, pamiętnikami, filmami itp.). Pozwoli to wam na zdobycie szerszej perspektywy, ujrzenie zdarzeń w pełniejszym kontekście historycznym.

Zorganizowanie poszukiwań

Pierwszym zadaniem stojącym przed wami jest zgromadzenie materiałów na temat wydarzeń, czasów, ludzi, o których opowiadał świadek. Aby znaleźć jak najwięcej informacji, sięgnijcie do różnych źródeł. Dla historyka źródłem może być każdy wytwór człowieka, wszystko to, skąd da się czerpać informacje o przeszłości. Odwiedźcie więc instytucje, które zajmują się dokumentowaniem historii, porozmawiajcie z ludźmi, odszukajcie miejsca, w których rozgrywały się wydarzenia. Pamiętajcie, że macie do wykorzystania wiele rozmaitych źródeł, które mogą posłużyć do konfrontowania z uzyskaną od waszego świadka opowieścią. Do waszej dyspozycji są takie źródła, jak: listy, pamiętniki, artykuły prasowe, dokumenty wytworzone przez rozmaite instytucje, filmy dokumentalne, audycje radiowe. Nie możecie zapomnieć, że także takimi źródłami są budynki i dzieła sztuki. Źródłem służącym do weryfikacji opisywanej historii jest także relacja innego jej świadka.

► Zdjęcia

Zdjęcie jest wizualnym zapisem historii człowieka lub miejsca. Cenne są fotografie profesjonalne i amatorskie, prywatne i oficjalne, fotografie upozowanych ludzi i takie zrobione z zaskoczenia. Dzięki nim można się wiele dowiedzieć o życiu ludzi – o ich sposobie ubierania, spędzania wolnego czasu, zwyczajach. Obraz fotograficzny prawie nigdy nie jest jednak jednoznaczny. Fotografia jest subiektywnym zapisem, wynika z indywidualnego podejścia autora i jego sposobu postrzegania świata. Zachęca do zadawania pytań i drążenia tematu. Zdjęcie doskonale może funkcjonować jako ilustracja tekstu lub wypowiedzi.

► Zapiski osobiste

Bardzo ważnym źródłem historycznym, które może okazać się przydatne w waszej pracy, są wszelkiego rodzaju zapiski osobiste: dziennik, pamiętniki, listy itp. Takie dokumenty mogą wspaniale zilustrować historię waszego bohatera.

► Inni świadkowie – inne relacje

Odtwarzając wydarzenie, warto przeprowadzić wywiady z różnymi osobami, które w tym wydarzeniu brały udział. Być może uda się uzupełnić waszą historię relacjami osób, które

odgrywały inną rolę, mają inne wspomnienia, wyobrażenia oraz interpretacje tego samego faktu. Oczywiście, tak jak w przypadku waszego świadka, będzie to spojrzenie subiektywne, ale ich relacja może uzupełnić opowiedzianą historię szczegółami, o których nie wspomniał świadek.

Miejsca poszukiwań

Archiwum (www.archiwa.gov.pl) jest instytucją powołaną do gromadzenia, zabezpieczenia, opracowywania i udostępniania materiałów archiwalnych, czyli wszystkich rodzajów akt, dokumentów oraz pism prywatnych, które nie mają już bieżącej wartości, ale zasługują na zachowanie. Znajdują się tam dokumenty, które posiadają wartość historyczną, informują nas

o przeszłej działalności państwa, jego organów i urzędów, rozwoju nauki, kultury i innych dziedzin życia społecznego. Znajdziecie tam różnego rodzaju kwity, dokumenty, podania, oświadczenia, formularze.

Z materiałów przechowywanych w archiwum ma prawo korzystać każdy obywatel. Jednakże przed otrzymaniem zgromadzonych w archiwum dokumentów należy dopełnić kilku formalności, a przede wszystkim opanować terminologię archiwalną, bez której trudno poszukiwać jakichkolwiek danych.

Biblioteki i osoby w nich pracujące są najczęściej skarbnicą wiedzy o historii waszego regionu. Warto zacząć od rozmowy, aby następnie przeszukać katalogi. Pamiętajcie o zrobieniu kopii znalezionych dokumentów i zapisaniu, skąd dokładnie dany dokument pochodzi (tytuł, autor, data i miejsce wydania). Warto zapytać bibliotekarza, czy nie została wcześniej opracowana bibliografia na dany temat.

Muzea mogą się okazać cennym źródłem informacji. Prowadzone są w nich inwentarze eksponatów, które mogą pomóc w poszukiwaniach. Są tam, oprócz różnych ciekawych przedmiotów, zdjęcia, obrazy, stare dokumenty, które mogą naprowadzić na ślad kolejnych odkryć.

Internet we współczesnym świecie to coraz częściej wykorzystywane źródło informacji. Za pomocą różnych wyszukiwarek można odnaleźć zarówno dane, jak i stworzyć bibliografię na dany temat. Istnieją internetowe muzea dotyczące historii II wojny światowej i czasów PRL stanowiące ciekawe źródło dokumentów, zdjęć i plakatów. Trzeba jednak pamiętać o tym, że w Internecie oprócz rzetelnych danych znajdują się również błędne i bezwartościowe opracowania.

Instytucje naukowe i regionalne stanowią także znakomite źródło informacji na temat dziejów najnowszych, w tym tych, które miały miejsce w waszej okolicy. Warto więc zorientować się, czy pracownicy rozmaitych instytucji o charakterze naukowym (np. oddziału IPN czy jednostki PAN) będą w stanie udzielić wam interesujących wskazówek. Na pewno znajdziecie je w siedzibie licznych towarzystw skupiających miłośników regionu, w którym żyjecie.

Omówienie zebranego materiału

Nadszedł czas na przeanalizowanie zgromadzonych materiałów, ich selekcję i weryfikację. Zwróćcie uwagę na to, że większość źródeł, z których korzystacie, to źródła pośrednie. Omawiając zebrane informacje, bądźcie uważni, bowiem w wypadku tych źródeł pomiędzy interesującą was rzeczywistością a wami stoi zawsze jakiś pośrednik. Krytycznie więc traktujcie zebrane informacje i starajcie się przede wszystkim oddzielać opinie od faktów.

Porównujecie relację świadka z innymi źródłami po to, by uzupełnić wypowiedź, umieścić ją w szerszym kontekście historycznym i społecznym. Może zdarzyć się tak, że to, czego się dowiecie, będzie spójne, ale może być również tak, że pewne fakty nie będą się zgadzały. Wtedy należy wspólnie się zastanowić, z czego może to wynikać. Być może czas zatarł lub zmienił zapis pamięci świadka, a być może to opracowania się mylą i relacja naszego świadka pokaże nowy aspekt znanej sprawy.

Jeżeli porównując różne źródła, natkniecie się na sprzeczności, których nie umiecie wytłumaczyć, nie pomijajcie ich, zaznaczcie

je, a przy spotkaniach z zainteresowanymi osobami starajcie się zwracać na to uwagę.

Omawiając zebrany materiał, nie starajcie się mitologizować waszego bohatera i wydarzeń, w których brał udział. Nie unikajcie trudnych tematów, pytajcie o słabości. Warto odkryć zwyczajne życie i zmierzyć się z jego niedoskonałościami. Macie do czynienia ze zwykłymi ludźmi, którzy w pewnym momencie swego życia podjęli decyzję, wybrali walkę, zaprotestowali przeciw istniejącemu porządkowi w imię wyznawanych wartości. Na pewno warto zastanowić się, jakie to były wartości, jakie były motywy ich postępowania i jakie cechy charakteru pozwoliły takie decyzje podjąć. Zastanówcie się, czy wasi rozmówcy mogą stać się dla was wzorem do naśladowania, czy warto z takich ludzi brać przykład. Niech wasi świadkowie będą nie tylko bohaterami historycznymi, lecz przykładem postępowania w codziennym życiu.

Porównywanie informacji i ich omówienie jest niezbędnym, niezwykle ciekawym, ale też trudnym zadaniem. Będzie wymagało od was cierpliwości, wytrwałości i czasu. Pamiętajcie jednak, że odnajdując różne informacje, na bieżąco się z nimi zapoznając, analizując je i o nich dyskutując, stajecie się ekspertami. To doświadczenie może zmienić wasz światopogląd, zachęcić do głębszej refleksji i dalszych badań. Pozwoli z nowej perspektywy poznawać historię i przyglądać się otaczającej was rzeczywistości. Pokaże, jak poszukiwać różnych interpretacji i znaczeń tego samego wydarzenia.

Ćwiczenia do kroku 5.:

1. Poproś uczniów, aby przygotowali „mapę” miejsc, w których będą szukać informacji. Następnie podziel ich na grupy. Każda grupa ma za zadanie zebranie informacji z innego źródła.
2. Po wykonaniu tego zadania zorganizuj spotkanie, na którym uczniowie zaprezentują znaleziony materiał. W ten sposób będą mogli pochwalić się odkryciami i wymienić doświadczeniami, a ty zorientujesz się, w jaki sposób przebiegają prace w poszczególnych grupach.
3. Teraz twoim zadaniem będzie udzielenie pomocy w uporządkowaniu zebranych informacji, sprawdzenie, czy w zgromadzonym materiale nie ma luk. Warto, aby uczniowie zastanowili się, w jakim stopniu to, co udało się już zdobyć, bezpośrednio dotyczy świadka i wydarzeń, w których brał udział, a co jest tylko ilustracją okresu historycznego. Pamiętajcie o próbie rozdzielenia faktów od opinii, pokazania różnych sposobów interpretacji jednego wydarzenia.
4. Może się okazać, że po zapoznaniu się z materiałem historycznym brakuje jeszcze informacji. Warto wówczas raz jeszcze umówić się na spotkanie ze świadkiem lub uzupełnić luki, wertując kolejne publikacje.
5. Poproś uczniów, aby z wywiadu wybrali zdania, które mówią o tym, dlaczego wasz świadek postępował tak, a nie inaczej. Spiszcie te cytaty, które mówią o przekonaniach, motywach, wyznawanych wartościach. Podziel uczniów na małe grupy i zachęć do dyskusji nad tymi fragmentami wywiadu.

6

PREZENTACJA PROJEKTU

Waszym zadaniem jest nie tylko odtworzenie i dokumentacja historii opowiedzianej przez świadka, ale również upamiętnienie wydarzeń, w których uczestniczył. Poniżej znajdziecie kilka propozycji, w jaki sposób można historię opowiedzieć innym. Pomysłów może być wiele – zachęcamy was do szukania własnych rozwiązań.

CELE: ▷ Wybór formy prezentacji ▷ Zaplanowanie działań i ich realizacja ▷ Zaprezentowanie projektu na forum publicznym

Informacje, które zebraliście, nie mogą trafić do szuflady. Co zrobić, aby waszą pracę zauważyli inni? Aby w ciekawy i nietypowy sposób opowiedzieć o tym, czego się dowiedzieliście? W jaki sposób upamiętnić wydarzenia, o których usłyszeliście? Być może warto napisać artykuł, reportaż, przygotować audycję radiową, wykorzystać wasze artystyczne zainteresowania, skorzystać z tego, że jest wśród was sprawny informatyk. Z pewnością okaże się, że będziecie mieli wiele pomysłów na twórcze działania. Tutaj znajdziecie kilka wybranych propozycji, które wydają się najbardziej interesujące.

Wystawa

Doskonałą formą prezentacji jest wystawa. Relacje przez was nagrane i spisane mogą stanowić np. warstwę dźwiękową takiej ekspozycji. Prace można pokazać na szkolnym korytarzu, w domu kultury, ratuszu czy w innym znaczącym miejscu. Ważne jest, aby mogła je obejrzeć jak największa liczba zwiedzających.

Na wystawie warto pokazać historię waszego bohatera, wydarzenia, w których brał udział, ludzi, którzy mu towarzyszyli. Możecie wyeksponować fragmenty wywiadu ilustrowane zdjęciami, dokumenty, pamiątki zebrane w trakcie pracy nad projektem. Warto również waszą wystawę wzbogacić o informacje dotyczące realizacji projektu. Dobrze, jeśli fotografie, dokumenty historyczne połączycie ze współczesnym materiałem dotyczącym np. ich poszukiwań. Zestawcie zdjęcia archiwalne

ze współczesnymi. Te zabiegi zachęcą do refleksji na temat wydarzeń z przeszłości i ich znaczenia dla współczesnych. Nie można zapomnieć o podpisach pod zdjęciami – podpisem może być cytat, słowo klucz, fragment zapisanego dokumentu, dobrze postawione pytanie.

Dla każdej pracy ważna jest oprawa – odpowiednie ramy, szkło, światło. Warto pomyśleć o tym wcześniej i zdobyć odpowiednich sojuszników, którzy wesprą was w działaniach. Pamiętajcie, że galerie, domy kultury dysponują sprzętem wystawienniczym i z pewnością chętnie go wam użyczą.

Przedstawienie

Jednym z ciekawszych pomysłów na prezentację jest przygotowanie inscenizacji teatralnej. Przedstawienie można poświęcić losom ludzi, wydarzeniom, w których brali udział.

Najpierw musicie opracować scenariusz inscenizacji, napisać dialogi, rozdzielić role. Trzeba przygotować odpowiednie kostiumy i dekoracje, rekwizyty i oprawę muzyczną. Należy podzielić się bardzo dokładnie zadaniami i odpowiedzialnością. Wyznaczcie reżysera przedstawienia, który będzie panował nad całością. Pamiętajcie o wcześniejszych próbach. Najpierw niech będą to próby „czytane”, w których aktorzy nie mówią jeszcze swoich tekstów z pamięci. Tuż przed przedstawieniem zorganizujcie próbę generalną, na której wyeliminujecie ostatnie niedociągnięcia.

Na premierę wybierzcie ciekawe miejsce. Zaproszcie rodziców, kolegów, przyjaciół i wszystkich, którzy w jakikolwiek sposób pomogli wam w pracy. Oczywiście nie zapomnijcie o świadku, jego rodzinie i przyjaciołach – to przecież wasi honorowi goście.

Widowisko narracyjne

Coraz większą popularnością cieszy się obecnie sztuka opowiadania. Może zechcecie opowiedzieć historię, którą odkryliście. Może okazać się to dla was łatwiejsze niż tradycyjna sztuka teatralna. Opowiadanie ma siłę przywracania do życia nawet tych historii, które wydają się mało porywające. W trakcie opowiadania historia staje się niepowtarzalna, jedyna w swoim rodzaju, zaczyna żyć swoim życiem. Widowisko narracyjne to swego rodzaju spotkanie, podczas którego jedni drugim opo-

wiadają historię. Gdy wątek narracyjny połączy się z muzyką, gestem i scenografią, będziecie mogli się przekonać, jak wielka może być magia opowieści.

Przygotujcie scenariusz opowiadania, zadbajcie o to, aby miał swoją dramaturgię. Nie zapomnijcie o muzyce i rekwizytach. Ćwicząc opowiadanie, zwróćcie uwagę na mowę ciała.

Opowiadać można w różnych miejscach: w salach muzealnych, przedszkolach, bibliotece. Bez względu na miejsce, zadbajcie o otoczenie, zaaranżujcie przestrzeń, wprowadźcie różne elementy, dzięki którym ludzie przychodzący posłuchać będą czuli, że ktoś o nich pomyślał. Przygotujcie mały poczęstunek dla gości. Warto dołożyć starań, aby organizowane spotkanie miało charakter biesiady. Ostateczny kształt widowiska tworzą również ci, którzy przychodzą posłuchać.

Film

Przygotowanie filmu jest zadaniem trudnym, ale i dającym ogromnie dużo satysfakcji. Nawet w warunkach szkolnych, mając ograniczone możliwości, można przygotować kilka rodzajów filmów, np.:

- ▷ dokumentalny o wydarzeniach z przeszłości, osobach, które brały w nich udział. Być może warto wpleść wypowiedzi ekspertów; pokazać stare zdjęcia, gazety i inne pamiątki;
- ▷ fabularny, którego akcja dotyczy zdarzeń historycznych związanych z danym wydarzeniem lub osobą.

Potrzebny wam będzie dobry scenariusz, kamera (najlepiej cyfrowa) oraz program do montażu. Pamiętajcie, że sprzęt można zawsze wypożyczyć, a o pomoc i radę poprosić fachowców. Do poprawnego zmontowania filmu wcale nie trzeba wielkiej wiedzy, najważniejsze zasady nie są trudne. Grunt to dobry pomysł oraz znajomość podstawowych zasad posługiwania się sprzętem. Podzielcie się rolami – reżyser, operator, dźwiękowiec, scenograf, scenarzysta, aktorzy – pamiętajcie o tym, aby każdy z was miał możliwość wykorzystania swoich umiejętności i zainteresowań.

Sztukę teatralną można wystawić najwyżej kilka razy. Film zostanie na zawsze, kopiowany w wielu egzemplarzach będzie doskonałym sposobem na promocję waszych działań.

Publikacja

Być może uznacie, że historia waszego rozmówcy zasługuje na publikację, szczególnie gdy ta relacja nigdy nie była spisana. Przed przystąpieniem do pracy należy przede wszystkim ustalić, do kogo adresowana będzie przygotowywana publikacja, kto będzie ją czytał i czego ma się dowiedzieć lub do czego ma ona go przekonać.

Następnym zadaniem będzie zaplanowanie, co przygotowana przez was publikacja będzie zawierać – jakie treści chcecie tam umieścić. Warto opracować szczegółowy spis tytułów rozdziałów, podrozdziałów i haseł związanych z tematem. W publikacji

nie może zabraknąć ilustracji i zdjęć – zastanówcie się wspólnie, jakie fotografie, mapy, plany możecie wykorzystać.

Pamiętajcie, aby pisać językiem zrozumiałym, jasnym, nie starając się sztucznie ukrywać emocji, oczywiście w granicach poprawności językowej.

Czy wiecie już, jak będzie wyglądała publikacja? W jakiej formie chcecie ją wydać? Ile będzie miała stron? Na jakim papierze zostanie przygotowana? Czy będzie drukowana, czy może kserowana na szkolnej kserokopiarce? Czy będziecie zszywana, sklejana czy składana?

Informacja prasowa

Wasze projekty i historie, które odkrywacie, to ciekawy temat dla prasy – tej lokalnej, tematycznej, np. poruszającej wyłącznie wątki historyczne, a nawet ogólnopolskiej. Przygotowując informację prasową, należy pamiętać o kilku zasadach. Tytuł powinien być błyskotliwy i zapadać w pamięć, nie powinien być dłuższy niż jedna linia. Po tytule następuje nagłówek, w którym w kilku prostych zdaniach należy wyjaśnić, co jest najważniejszą treścią informacji. Trzeba być konkretnym – w pierwszym akapicie musi się znaleźć odpowiedź na najważniejsze pytania: kto, co, gdzie i kiedy, w drugim – wyjaśnienie, dlaczego i z jakim skutkiem. Całą treść najlepiej ograniczyć do jednej strony formatu A4. Do informacji można dodać zdjęcia.

Wysyłając informację do redakcji, nie można zapomnieć o nazwisku autora oraz kontakcie do niego. Nie trzeba bombardować informacją wszystkich mediów. Należy wybrać redakcję, o której wiadomo, że czeka na taki właśnie materiał.

Strony internetowe

Projekt *Opowiem ci o wolnej Polsce* może zostać zaprezentowany na przygotowanych przez was stronach internetowych. Taka strona powinna zawierać wiadomości o historii danego wydarzenia, dokumentację fotograficzną, portrety ludzi, którzy uczestniczyli w opisywanych wypadkach. Strona internetowa jest też miejscem, gdzie samemu można się przedstawić, zamieszczając informacje o klasie i szkole, a także uczniach biorących udział w projekcie. Warto dodać do tego zdjęcia, które innym pozwolą poznać was lepiej. Na stronie projektu możecie obejrzeć, jakie działania podjęli w zeszłym roku wasi koledzy.

Jeżeli założenie oddzielnej strony jest z przyczyn technicznych niemożliwe, zastanówcie się, do którego z portali można taką stronę dołączyć – strony internetowej szkoły, domu kultury, serwisy urzędu gminy, miasta lub regionalnego muzeum. Organizatorzy programu zapraszają do korzystania z serwisu szkół znajdującego się na stronie www.ceo.org.pl

Ćwiczenia do kroku 6.:

1. Poproś uczniów, aby wymienili wszystkie pomysły na prezentację projektu. Wypisz wszystkie propozycje na tablicy. Nie oceniajcie się wzajemnie.
2. Zastanów się wspólnie z uczniami, jakie są wasze możliwości: jakim sprzętem dysponujecie, ile macie czasu na wykonanie zadania, jakie posiadacie umiejętności, na jakich sojuszników możecie liczyć.
3. Przedyskutuj z młodzieżą propozycje, podejmijcie wspólnie decyzję.
4. Wybierz osoby, które będą odpowiedzialne za przygotowanie harmonogramu działań. Przypomnij, aby zaznaczyli, ile mają czasu na każde zadanie. W czasie rozmowy warto, by uczniowie podzielili się rolami.

DOKUMENTACJA PROJEKTU

Jak nie zginąć pod stosem papierów, zdjęć, dokumentów? Wszystkie zebrane materiały dobrze jest przechowywać w jednym miejscu. Stwórzcie portfolio projektu – taka teczka z posegregowanymi materiałami pozwoli wam lepiej przygotować się do prezentacji.

CELE: ▷ Przygotowanie dokumentacji projektu ▷ Segregacja zgromadzonej dokumentacji ▷ Stworzenie portfolio

Co powinno się znaleźć w portfolio?

W portfolio powinny się znaleźć wszystkie zebrane materiały – informacje z podręczników i opracowań, transkrypcja wywiadu, zdjęcia i kopie dokumentów archiwalnych, ale oprócz tego warto tam również umieścić dokumentację waszej pracy nad projektem – opisy wykonanych zadań, zdjęcia z akcji, kopie pism i zaproszeń.

Portfolio możecie podzielić na kilka rozdziałów:

► Informacje o świadku

W tym miejscu warto zamieścić biogram osoby, z którą przepro-

wadzaliście wywiad. Mogą to być uporządkowane informacje, które od niego usłyszeliście, ale również dane, które odnaleźliście w innych źródłach – dokumentach parafialnych, archiwach, książkach, artykułach. W tym miejscu mogą się także pojawić zdjęcia świadka.

► Informacje o wydarzeniach, w których uczestniczył świadek

Dobrze jest pokazać, że w swojej pracy nad projektem nie ograniczyliście się tylko do przeprowadzenia wywiadu ze świadkiem, ale także staraliście się poznać wydarzenia, w których brał udział. Należy się tu odwołać do książek, zdjęć, albumów, artykułów itp.

► Informacje o spotkaniu ze świadkiem

Warto zamieścić tu informacje, kiedy i gdzie odbyło się spotkanie, jak wyglądało. Można zilustrować materiał zdjęciami.

► Relacja świadka

Jednym z najważniejszych elementów projektu jest spotkanie ze świadkiem i jego historia. Należy zamieścić ją w portfolio.

► Relacja świadka a inne źródła historyczne

W trakcie trwania projektu porównywaliście historię świadka z innymi źródłami. Wyniki tej pracy powinny znaleźć się w dokumentacji. Można zrobić to na kilka sposobów. Pokazać wszystkie wydarzenia dotyczące tego okresu, uzupełniając je szczegółami podanymi przez świadka. Zestawić wydarzenia, o których wspominał świadek z jednej strony, a z drugiej – informacje z innych źródeł. Innym sposobem jest napisanie pracy, w której przedstawicie swoje wnioski dotyczące porównania relacji świadka z innymi źródłami.

► Upowszechnianie wiedzy o świadku i wydarzeniach, w których brał udział

Tu znajdują się relacje z przygotowanej prezentacji. Warto wszystkie działania wypunktować i krótko streścić. Można zamieścić zdjęcia ilustrujące wydarzenia.

► Wykaz zgromadzonej dokumentacji

W portfolio należy zamieścić spis wszystkich odnalezionych dokumentów. Sporządzona lista powinna zawierać:

- ▷ nazwę dokumentu (jeżeli dokument pochodzi z archiwum, to musi zawierać sygnaturę);
- ▷ datę i miejsce jego powstania;
- ▷ opis, czyli informacje, o tym, co zawiera lub czego dotyczy;
- ▷ nazwę miejsca, w którym jest przechowywany.

W taki sposób trzeba opisać każdy dokument – pisma urzędowe, zdjęcia, listy, mapy itp.

► Bibliografia

To spis wszystkich książek, artykułów prasowych i materiałów odnalezionych w Internecie, z którymi się zetknęliście i które wykorzystaliście. Warto, sporządzając bibliografię, stosować się do ogólnie przyjętych reguł

- ▷ wymieniając książki, zapisać – autora i tytuł, miejsce oraz datę wydania;

- ▷ wymieniając artykuły prasowe, zapisać – autora, tytuł artykułu, tytuł czasopisma oraz numer i datę wydania;
- ▷ wymieniając materiały znalezione w Internecie, zapisać – autora, tytuł oraz dokładny adres strony internetowej;
- ▷ wymieniając filmy, zapisać – tytuł, reżysera, rok produkcji.

Zadanie przygotowania portfolio powierzcie temu, kto lubi porządek, jest systematyczny i konsekwentny w swojej pracy. Przekonacie się, że dobrze opracowane portfolio będzie wam nieraz służyło i okaże się niezwykle ważne w czasie wszelkiego rodzaju publikacji, spotkań i wywiadów.

Ćwiczenia do kroku 7.:

1. Poproś uczniów, aby wybrali osobę lub kilka osób spośród siebie, które będą odpowiedzialne za przygotowanie portfolio.
2. Zwróć uczniom uwagę na to, że właśnie te osoby będą odpowiedzialne za gromadzenie dokumentów, informacji dotyczących przebiegu projektu. Do nich muszą trafić wszystkie materiały.
3. Zadaniem opiekunów portfolio będzie nie tylko kompletowanie materiałów, ale i przygotowanie relacji z realizacji projektu.

8

PODSUMOWANIE PROJEKTU

Koniec jednego działania może stać się początkiem kolejnego. Aby tak było, potrzebna jest refleksja, która pozwoli ocenić podjęte działania. Dzięki niej wyeliminujecie błędy, a doskonalicie będziecie to, co się wam udało. Po zakończeniu działań nadszedł czas na ewaluację projektu.

CELE: ▷ Refleksja na temat realizacji projektu ▷ Ocena pracy grupy ▷ Samoocena uczestników

Zapewne podczas spotkań rozmawialiście już o waszych sukcesach i porażkach w pracy nad projektem. Warto do tego wrócić, by krok po kroku z pewnym dystansem ocenić realizację projektu. Słowo „ocenić” może wystąpić tu w dwojakim znaczeniu. Po pierwsze, ocenić, czyli dokonać ewaluacji, podsumowania, wyciągnięcia wniosków, po drugie, o ile nauczyciel się na to zdecyduje, „ocenić” może oznaczać wstawienie stopnia do dziennika.

Jak stworzyć ewaluację projektu?

Zacznijcie od luźnej refleksji, co w realizacji projektu było dla was najistotniejsze. Nie chodzi tu o konkretne wskazanie jakichś efektów, ale zagadnień, obszarów, które spowodowały, że podjęte przez was działania miały sens, np. możliwość poznania nieznanego wydarzenia z historii waszego miasta, spotkanie z ciekawym człowiekiem, możliwość podjęcia samodzielnych działań, rozbudzenie aktywności, praca w grupie rówieśników, zdobycie nowych umiejętności.

Kolejnym krokiem jest stworzenie arkusza ewaluacji. Warto tu wykorzystać obszary zdefiniowane przez was w poprzednim kroku i przekształcić je na pytania. Weźmy na przykład atmosferę pracy w zespole. Można skonstruować do tego zagadnienia pytania typu: Na ile oceniasz atmosferę panującą w grupie? (w skali od 1 do 6). Co było dla ciebie najłatwiejsze/najtrudniejsze w pracy zespołowej?

Jak widać, do jednego zagadnienia można ułożyć kilka pytań, ale również trzeba pamiętać, że cała ankieta nie może być zbyt długa.

Tutaj przedstawiamy przykłady pytań, które być może pomogą wam przeanalizować przeprowadzony wywiad:

1. W jaki sposób wybraliśmy osobę do przeprowadzenia wywiadu?
2. Jak przygotowaliśmy się do wywiadu? Czy przygotowaliśmy się wystarczająco?
3. Jakiego sprzętu używaliśmy? Czy sprawdził się w użyciu?
4. Jakiego rodzaju pytania zadaliśmy? Które z nich lepiej się sprawdziły, a które gorzej?
5. Kto kontrolował wywiad? W jaki sposób?
6. Jak się czuliśmy, przeprowadzając wywiad?
7. Jak czuł się nasz rozmówca podczas wywiadu?
8. Czy przepisywaliśmy dokładnie treść wywiadu? W jaki sposób możemy upewnić się, że transkrypcja jest zrobiona właściwie?
9. Co następnym razem zrobilibyśmy tak samo? Co byśmy zmienili w naszej pracy?

Arkusz ewaluacji

Każdy z nas wypełnił w swoim życiu sporo ankiet ewaluacyjnych. Najczęściej składają się one z kilku pytań i wolnego miejsca na wpisanie odpowiedzi. Można starać się przełamywać tę monotonię, opracowując różnego rodzaju pytania i np. wpisując w miejsce luk standardową kafenię – zadowolony, dosyć zadowolony, niezbyt zadowolony, niezadowolony – i poprosić o zaznaczenie słowa, które waszym zdaniem odpowiada prawdzie. Taką kafenię można również zastąpić buźkami, np.

Zaznacz symbol, który najlepiej oddaje Twoją opinię

Która buzia najtrafniej
charakteryzuje Twoje odczucia
po realizacji projektu?

Odpowiedzi można również zaznaczyć na skali, którą może być strzałka:

albo inne elementy graficzne, np.

Zadowolony Niezadowolony

Wnioski na przyszłość

Ważnym elementem refleksji jest nie tylko ocena tego, co się wydarzyło, ale także zastanowienie się, dlaczego wasze działania zostały wykonane w taki, a nie inny sposób. Co w tym przeszkadzało, a co pomagało? O czym warto pamiętać w przyszłości?

Oczywiście, jednym ze sposobów na przeprowadzenie tego działania może być rozmowa. Można także podzielić się na grupy 3- lub 4-osobowe i każdej z nich przydzielić jeden fragment realizacji projektu. Następnie przypomnijcie sobie, co działo się podczas realizacji tego etapu, co wam pomagało, co przeszkadzało. Warto spisać refleksje na arkuszach papieru, a potem zaprezentować całej grupie. Ostatnim etapem tego ćwiczenia powinno być podsumowanie dotyczące pielęgnowania tego, co pomaga podczas realizacji długofalowych działań, a unikania rzeczy, które przeszkadzają.

Inną techniką na spisanie refleksji może być stworzenie poradnika dla przyszłych uczestników projektu *Opowiem ci o wolnej Polsce*.

Podobnie jak w poprzedniej propozycji podzielcie się na grupy. Podczas realizacji projektu zdobyliście nowe doświadczenia. Zastanówcie się w grupach nad tymi samymi pytaniami, np.: Jak trzeba się przygotować do realizacji projektu? O czym trzeba pamiętać? Warto, byście spisali również przestrogi dla naśladowców.

9

JAK OCENIAĆ UCZNIÓW

Pracę uczniów nad projektem można oceniać, ale nie jest to konieczne. Na pewno jednak należy poinformować o tym uczniów na samym początku pracy.

Jeśli nie oceniamy uczniów

Wielu nauczycieli, pracując z uczniami metodą projektu, uważa, że jeżeli młodzież zgłasza się dobrowolnie do projektu, to nie należy jej oceniać sumująco. Ich zdaniem stopień zmniejsza motywację, obniża aktywność i powoduje rywalizację wewnątrz grupy. Jeśli nie zdecydujesz się na wystawienie oceny sumującej, koniecznie musisz pamiętać o dokonaniu ewaluacji projektu, a w czasie realizacji zadań o motywowaniu uczniów i udzielaniu im informacji zwrotnej na temat tego, co robią. W przekazywaniu informacji zwrotnej należy pamiętać o tym, by była konkretna i odnosiła się bezpośrednio do działania, a nie do osoby. Dobra informacja zwrotna musi zawierać uwagi o tym, które elementy uczeń wykonał dobrze, co i jak musi poprawić oraz o czym powinien pamiętać w przyszłości.

Jeśli wystawiamy uczniom oceny

Jeżeli zdecydujesz się wystawić uczniom oceny za realizację projektu, na pewno musisz im o tym powiedzieć przed rozpoczęciem działań oraz podać bardzo dokładne kryteria, które będziesz brał pod uwagę. Zasady i kryteria oceniania możesz

wypracować sam, ale możesz zrobić to również wspólnie z uczniami. Może być również tak, że wykorzystasz do oceny zasady przyjęte dla przedmiotu, którego uczysz. Biorąc pod uwagę zaangażowanie ucznia w realizację projektu, jakość wykonanych zadań, możesz zwiększyć wartość wystawionej oceny, np. jako mającej zasadniczy wpływ na ocenę semestralną z przedmiotu.

Niezależnie od tego, na jaki sposób oceniania się zdecydujesz, warto pamiętać o uczniach pracujących przy projekcie podczas wystawiania ocen z zachowania, a także pomyśleć o dodatkowych nagrodach – dyplomach, książkach dla najbardziej zaangażowanych.

Poniżej znajdziesz przykładową kartę oceny pracy ucznia w projekcie, którą możesz zastosować w takiej formie lub zmodyfikować. Warto zauważyć, że udział w ostatecznej ocenie pracy ucznia ma nie tylko nauczyciel, ale także koledzy z grupy projektowej oraz sam zainteresowany. Wcześniej oczywiście musisz ustalić i poinformować o tym, czy przyznana liczba punktów ma taką samą wartość, jak punkty przyznane przez kolegów i ocenianego.

KARTA OCENY UCZNIĄ

	Maksymalna liczba punktów	Punkty przyznane przez kolegów	Punkty przyznane przez nauczyciela	Punkty, które przyznałem sobie sam
Jak pomogłem w znalezieniu świadka historii?				
Jak przygotowałem się do rozmowy ze świadkiem historii?				
Na ile pomogłem w przetworzeniu relacji w inną formę, np. film, wystawę?				
Jak opracowywałem dokumentację do projektu?				
Jak współpracowałem z kolegami?				
Czy wywiązywałem się z podjętych zadań?				

Wiele zadań w projekcie wymagało udziału kilku osób, w związku z tym warto poświęcić czas na omówienie i ocenę pracy całej grupy.

Poniżej zamieszczamy przykładową kartę oceny.

KARTA OCENY PRACY GRUPY REALIZUJĄCEJ PROJEKT

Grupa 1.

Członkowie:

Kryteria	Maksymalna liczba punktów	Średnia punktów przyznana przez kolegów	Punkty przyznane przez nauczyciela	Punkty, które przyznałem sobie sam
W jaki sposób się porozumiewaliśmy?				
W jaki sposób się słuchaliśmy?				
Na ile zespołowo podejmowaliśmy decyzje?				
W jakim stopniu potrafiliśmy rozwiązywać problemy?				
Jak sobie pomagaliśmy?				
W jaki sposób motywowaliśmy się do pracy?				

Przedstawiamy scenariusze opracowane przez nauczycieli, którzy od lat metodę wywiadu i spotkania ze świadkiem wykorzystują w pracy ze swoimi uczniami. Przygotowane materiały adresowane są do uczniów ze szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, znajdują się tam również dwa scenariusze lekcji przygotowane z myślą o dzieciach ze szkół podstawowych. Mamy nadzieję, że proponowane ćwiczenia i materiały pomogą w pracy z uczniami zaangażowanymi w projekt *Opowiem ci o wolnej Polsce*.

SCENARIUSZE LEKCJI
dla uczniów ze szkół gimnazjalnych
i ponagimnazjalnych

LUDZIE, ICH ŻYCIE I OPOWIEŚCI ŹRÓDŁEM WIEDZY HISTORYCZNEJ

CELE LEKCJI: ▷ Kształcenie krytycznej analizy źródła ▷ Określenie wstępnych zasad przygotowania wywiadu
▷ Zapoznanie z zasadami projektu *Opowiem ci o wolnej Polsce*

Cele sformułowane w języku ucznia:

- ▷ Będiesz umiał krytycznie ocenić relacje świadków historii.
- ▷ Będziesz wiedział, jak się trzeba przygotować do wywiadu ze świadkiem.

Co uczniowie będą potrafili po lekcji:

- ▷ Krytycznie interpretować czytane źródło.
- ▷ Zgromadzić informacje wprowadzające w temat i przygotowujące do wywiadu.

Przebieg lekcji:

- 1) Zadaj pytania. Wysłuchaj i zapisz na tablicy najtrafniejsze odpowiedzi.
 - a. Skąd historycy wiedzą, co się wydarzyło kilkaset lat temu?
 - b. Wymieńcie najbardziej znanych kronikarzy piszących o Polsce.
 - c. Czego potrzebowałibyście, aby napisać historię ostatnich 50 lat?

- 2) Praca w parach: każdy w parze czyta inny tekst źródłowy dotyczący relacji pomiędzy władzami PRL i NSZZ „Solidarność” [mat. 1 i 2], następnie krótko przedstawia osobie z pary swoją interpretację opisanych wydarzeń. Uczniowie na forum klasy przedstawiają wnioski z tego ćwiczenia.
- 3) Praca w grupach: zadaniem uczniów jest przeczytanie fragmentu wywiadu [mat. 3] i ułożenie dwóch kolejnych pytań, które mógłby zadać prowadzący wywiad z autorem relacji.

Pytania podsumowujące:

- a. Co może ułatwić zadawanie pytań?
 - b. Co „badacz” powinien wiedzieć, aby zadać dobre pytania?
 - c. Jak dobrze przygotować się do wywiadu?
- 4) Przedstaw uczniom projekt *Opowiem ci o wolnej Polsce*. Zaproponuj zebranie relacji świadków opowiadających o wydarzeniach, które rozegrały się w latach 1980-1989. W tym celu podziel uczniów na 4 zespoły, zaproponuj każdemu zespołowi zajęcie się wydarzeniami:
 - a. Karnawał „Solidarności” 1980-81
 - b. Stan wojenny
 - c. Okrągły Stół i wybory '89
 - d. Sejm kontraktowy i utworzenie rządu Tadeusza Mazowieckiego
 - 5) W domu uczniowie mają zadanie zebrać wiadomości o wybranych wydarzeniach w oparciu o książki, publikacje popularnonaukowe, słowniki biograficzne i tematyczne, encyklopedie, archiwa prasowe, Internet oraz przygotować pomysły na sposoby dotarcia do świadków tych wydarzeń:
 - a. Jak doszło do podpisania porozumień sierpniowych, jak powstał NSZZ?
 - b. Jak wprowadzono stan wojenny, jak działała podziemna „Solidarność”?
 - c. Jaka była geneza, postanowienia i skutki Okrągłego Stołu?
 - d. Jakie były okoliczności utworzenia rządu T. Mazowieckiego.

2

ŚWIADKOWIE TAMTYCH LAT – JAK PYTAĆ, ABY OTRZYMAĆ CIEKAWĄ INFORMACJĘ?

CELE LEKCJI: ▷ Poznanie podstawowych faktów dotyczących wybranych wydarzeń z historii Polski
▷ Kształcenie umiejętności formułowania pytań dotyczących wydarzeń historycznych

Cele sformułowane w języku ucznia:

Zdobędziesz umiejętność przygotowania pytań do przeprowadzenia dobrego wywiadu.

Co uczniowie będą potrafili po lekcji:

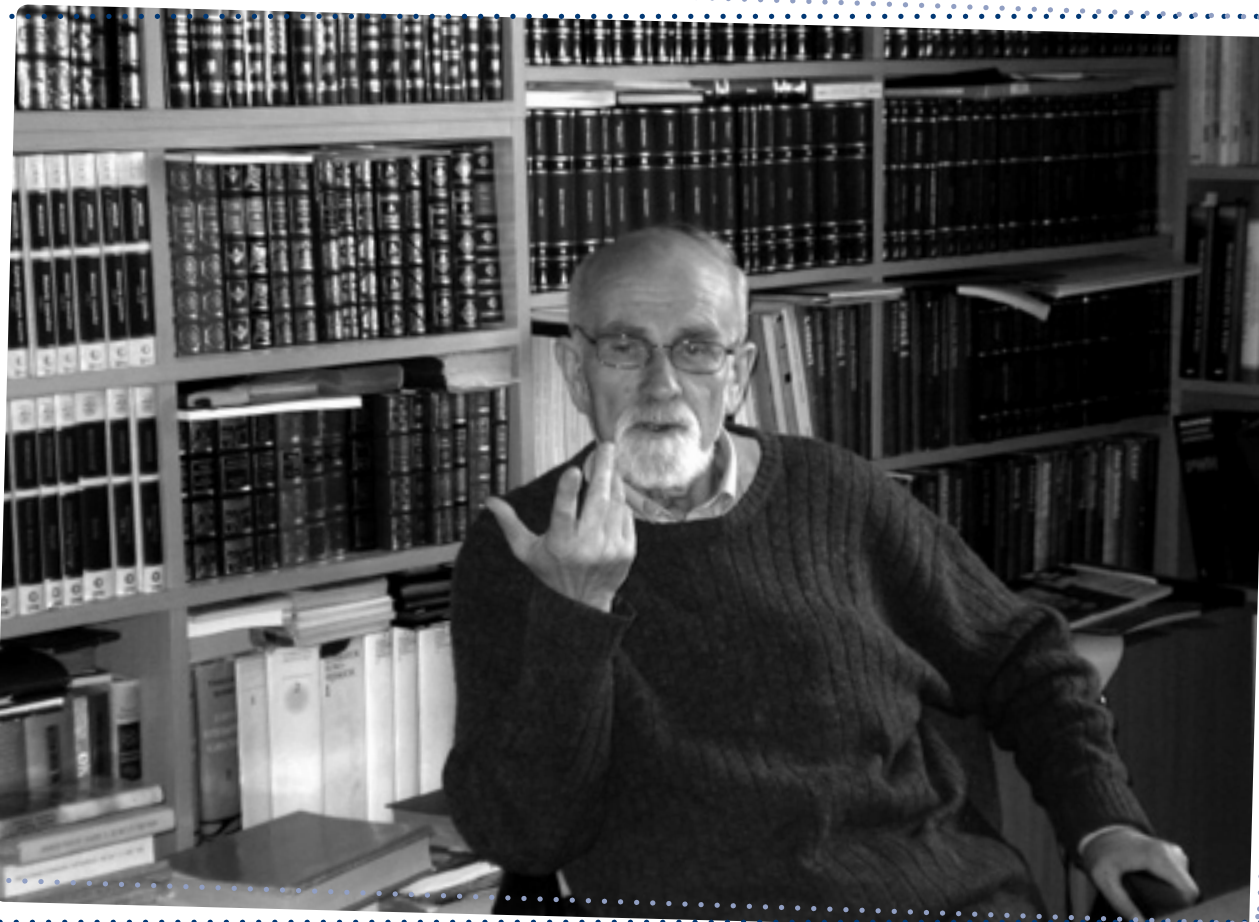
- ▷ Omówić przebieg wydarzeń związanych z okresem 1980-1989.
- ▷ Poprawnie sformułować pytania do wywiadu, tak aby stanowiły spójną całość i wyczerpywały temat.

Przebieg lekcji:

- 1) Uczniowie pracują w tych samych grupach, co w czasie poprzedniej lekcji. Poproś, aby grupy kolejno zaprezentowały zebrane informacje o przebiegu wybranego wydarzenia. Po prezentacji każdej z grup pozostali uczniowie zadają po jednym pytaniu związanym z omawianym okresem. Autorzy

prezentacji krótko odpowiadają lub uzupełniają brakujące informacje w domu.

- 2) Przeprowadź „burzę mózgów” na temat, jak znaleźć dobrych świadków, gdzie ich szukać, kogo o nich pytać? – pomysły zapisz na tablicy.
- 3) Rozdaj materiał „o sztuce zadawania pytań” [mat. 4]. Uczniowie mają za zadanie przygotować pytania [po 2 w każdej kategorii] dla rozmówcy na podstawie przygotowanego materiału faktograficznego. Wybrane pary czytają swoje pytania.
- 4) W domu uczniowie mają za zadanie znalezienie konkretnej osoby związanej z danym wydarzeniem i zdobycie o niej jak największej ilości informacji (książki, publikacje popularnonaukowe, słowniki biograficzne i tematyczne, encyklopedie, archiwa prasowe, Internet) oraz napisanie propozycji pytań, które będą chcieli jej zadać, tak aby wzbogacić i uzupełnić swoją wiedzę na temat wydarzeń, którymi się zajmują.

3

BYĆ DOBRYM DZIENNIKARZEM – KULTURA I TECHNIKA WYWIADU

CELE LEKCJI: ▷ Zbudowanie kwestionariusza pytań do świadków ▷ Zapoznanie z zasadami przeprowadzania wywiadu

Cele sformułowane w języku ucznia:

Zdobędziesz umiejętność przeprowadzenia wywiadu.

Co uczniowie będą potrafili po lekcji:

- ▷ Umówić się na wywiad.
- ▷ Zachować się w czasie spotkania ze świadkiem.
- ▷ Zapanować nad przebiegiem spotkania.
- ▷ Sporządzić notatki i udokumentować wywiad.

Przebieg lekcji:

- 1) Poproś, aby każda z grup wybrała i przedstawiła osobę, którą uważa za ciekawego świadka historii.
Połącz po dwie grupy, poproś, aby wymieniły się i zapoznały z przygotowanymi przez kolegów pytaniami, a następnie, aby zaznaczyły pytania, które najbardziej im się podobają,

oraz te, które budzą ich wątpliwości i zastrzeżenia, proponując jednocześnie własne, które można by zadać rozmówcy. Następnie zaproś grupy do udzielania wzajemnej informacji zwrotnej.

- 2) Poproś, aby każda z grup przeczytała fragment materiału „Jak przeprowadzić wywiad?” [mat. 5], następnie uczniowie mają za zadanie krótko zrelacjonować, o czym trzeba pamiętać, przygotowując i przeprowadzając wywiad.
Grupy odgrywają dwie scenki : 1) umawiamy się na wywiad, 2) początek wywiadu.
- 3) Wszyscy – najpierw uczniowie, a następnie nauczyciel – wskazują dobre zachowania i błędy.
- 4) Praca domowa:

Przeprowadzenie wywiadu ze świadkiem wydarzeń z zadanego okresu. Zaprezentowanie relacji świadka i przebiegu spotkania.

4

KTO PYTA, NIE BŁĄDZI, CZYLI JAK PRZYGOTOWAĆ UCZNIÓW DO PRZEPROWADZENIA WYWIADU ZE ŚWIADKIEM HISTORII

CELE LEKCJI: ▷ Analiza biogramu świadka oraz wybór wydarzenia, któremu poświęcony zostanie wywiad
▷ Sporządzenie listy pytań do wywiadu ze świadkiem historii

Cele sformułowane w języku ucznia:

- ▷ Dowiesz się, jak pytać, aby dotrzeć do tego, co cię najbardziej interesuje.
- ▷ Dowiesz się, jakie figle płata ludzka pamięć i co z tym fantem zrobić.

Co uczniowie będą potrafili po lekcji:

- ▷ Formułować pytania pogłębione do wywiadu biograficznego.
- ▷ Weryfikować fakty podawane przez osobę udzielającą wywiadu.

Przebieg lekcji:

1. Pokaż uczniom fragment wywiadu z Jackiem Kuroniem (materiał dostępny na płycie CD), po obejrzeniu filmu opowiedz krótko o życiu i działalności Jacka Kuronia. Rozdaj uczniom powielony życiorys (mat. 6)
2. Następnie podziel uczniów na czteroosobowe grupy i poproś ich, aby zastanowili się nad tym, jakie wydarzenia historyczne i w jakim stopniu wpłynęły na życie Jacka Kuronia. Poproś, aby każda grupa wybrała jedno z wypisanych wydarzeń i zastanowiła się nad pytaniami, które zadaliby Jackowi Kuroniowi, aby pogłębić wiedzę na temat wybranego wydarzenia i jego w nim udziału. Uwaga: Zasugeruj uczniom, aby każda grupa zajęła się innym etapem życia Jacka Kuronia. Każda grupa ma za zadanie wymyślenie i spisanie na kartce co najmniej 7 pytań.
Zwróć uczniom uwagę na to, że dzięki wydrukowanemu życiorysowi, nie muszą już pytać o tzw. dane osobowe Jacka Kuronia, czyli: datę i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania, z jakiej pochodził rodziny itp., ale przy każdym innym wywiadzie takie pytania zadaje się na wstępie, aby móc potem uporządkować informacje o bohaterze wywiadu.
3. Po ukończeniu przez uczniów listy pytań poproś, aby przedstawiciele każdej z grup po kolei przeczytali je na głos. Po każdej prezentacji daj uczniom 2 minuty na dodanie pytań, które ich zdaniem powinny się znaleźć we własnym usztywnionym kwestionariuszu wywiadu.
4. Poproś, aby każdy z uczniów na kartce narysował mapę biograficzną swojego życia. Ma to być graficzne przedstawienie najważniejszych ich zdaniem wydarzeń. Wyjaśnij, że przy każdym symbolu/rysunku muszą dopisać datę, kiedy dane wydarzenie miało miejsce.

Po ukończeniu przez uczniów tego ćwiczenia wywieście w klasie wszystkie rysunki, a przy tej okazji zwróć uwagę uczniów na to, że niejednokrotnie mieli problem z przyporządkowaniem konkretnej daty do wydarzenia, które przedstawiali. Ta sama prawidłowość ludzkiej pamięci odnosi się również do osób, z którymi będą przeprowadzali wywiad, i dlatego konieczne jest weryfikowanie ze źródłami wiedzy faktów oraz dat zdarzeń, które opisują nasi świadkowie historii.

5. Na zakończenie poproś uczniów, aby w parach przez 2 minuty spróbowali sobie odpowiedzieć na pytanie, czy historia opowiedana przez świadków ma jakiś wpływ na nasze życie? Poproś o wypowiedzi na forum 4-5 par.
6. Rozdaj każdemu uczniowi kopię fikcyjnej opowieści świadka historii z błędami rzeczowymi (mat. 7). Poproś, aby uczniowie w domu sprawdzili w różnych źródłach wiedzy prawdziwość tej opowieści i poprawili błędy.

5

JAK PRZETWORZYĆ WYWIAD W FORMĘ LITERACKĄ

CELE LEKCJI: ▷ Opracowanie relacji świadka w formie opowiadania, kroniki, pamiętnika oraz artykułu prasowego

Cele sformułowane w języku ucznia:

Będziesz wiedział, jak stworzyć opowiadanie, kronikę, pamiętnik lub artykuł prasowy, wykorzystując historię, o której opowiedział ci świadek w czasie wywiadu.

Co uczniowie będą potrafili po lekcji:

- ▷ Dokonać dekompozycji wywiadu i wybrać interesujące ich informacje.
- ▷ Przekształcić wywiad (lub jego fragmenty) w wybraną formę literacką.

Przebieg zajęć:

1. Zaproponuj uczniom pracę metodą grup rotacyjnych. Podziel ich na 4 grupy. Poproś, aby każda z grup przygotowała definicje następujących pojęć: opowiadanie, kronika, pamiętnik, artykuł prasowy i zapisała je na oddzielnych arkuszach. Po kilku minutach grupy zamieniają się miejscami i dopisują swoje skojarzenia na arkuszu innej grupy. Zadanie jest wykonane, gdy każda grupa wróci na swoje miejsce, wiedząc, że każdy brystol uzupełniła o nowe informacje.
2. Poproś uczniów o zaprezentowanie efektów swojej pracy, a następnie przeczytaj definicje ze „Słownika języka polskiego”. Poproś uczniów, aby zastanowili się, czego nie uwzględnili w swoich definicjach.
3. Podziel zespół na 3 grupy, każdej daj inny fragment wywiadu przeprowadzonego w ramach wcześniejszych zajęć. Rozdziel następujące polecenia:
 - a) grupa pierwsza (Opowiadacze):
 - ▷ zapiszcie w punktach przebieg zdarzeń, które zamierzacie przedstawić w swoim opowiadaniu, wyodrębniając zdarzenia główne i zdarzenia im przyporządkowane;
 - ▷ opiszcie miejsca, w których umieścicie akcję; postarajcie się, żeby opisy były szczegółowe;
 - ▷ uporządkujcie informacje na temat bohatera wywiadu i zapiszcie je;
 - ▷ zastanówcie się, kto będzie narratorem w waszym opowiadaniu. Czy będzie to narrator pierwszoosobowy czy trzecioosobowy?
 - ▷ zastanówcie się, w jaki sposób zaciekawić czytelnika waszym opowiadaniem;
 - ▷ przekształćcie fragment wywiadu w opowiadanie, biorąc pod uwagę wszystkie wcześniejsze ćwiczenia. Pamiętajcie o trójdzielnej kompozycji;
 - ▷ nadajcie tekstowi tytuł.

b) grupa druga (Kronikarze)

- ▷ z podanego fragmentu wywiadu wybierzcie najważniejsze wydarzenia, o których mówi bohater, i uporządkujcie je chronologicznie;
- ▷ do każdego wydarzenia dodajcie własny komentarz, biorąc pod uwagę niezwykłość wydarzenia lub jego ważność na tle ówczesnej sytuacji historycznej Polski;
- ▷ zastanówcie się, w jaki sposób komentuje wydarzenia bohater wywiadu (lub jak mógłby je skomentować);
- ▷ przekształćcie fragment wywiadu w kronikę, biorąc pod uwagę wcześniejsze ćwiczenia;
- ▷ pamiętajcie o 3-osobowej narracji oraz o tym, że komentarze w kronice powinny mieć charakter literacki.

c) grupa trzecia (Pamiętnikarze)

- ▷ z podanego fragmentu wywiadu wybierzcie najważniejsze wydarzenia i uporządkujcie je chronologicznie;
 - ▷ do każdego z wydarzeń dopasujcie emocje i uczucia bohatera (wykorzystajcie pytania pomocnicze: co czuł bohater wywiadu i dlaczego? Jakie emocje mogły mu towarzyszyć? Kto miał wpływ na jego samopoczucie?);
 - ▷ zastanówcie się nad szczegółami: jaka była wtedy pogoda, jak ubierali się ludzie, jakie odgłosy można było usłyszeć na ulicy, jakie potrawy jadano etc.;
 - ▷ napiszcie kartkę z pamiętnika, biorąc pod uwagę jeden dzień z życia bohatera. Piszcie w pierwszej osobie liczby pojedynczej, wcielając się w daną postać;
 - ▷ miejcie na uwadze, że pamiętnik jest formą bardzo subiektywną.
4. Zaproś wszystkie grupy do prezentacji efektów pracy: jedna osoba odczytuje pracę. Uczniowie oraz nauczyciel udzielają sobie nawzajem informacji zwrotnej.
 5. Poproś uczniów, aby samodzielnie lub w parach przygotowali artykuł do lokalnej prasy na temat wydarzeń, o których opowiadał świadek. Rozdaj uczniom tekst „Rozmawiamy z mediami” (mat. 8) oraz „Notatka prasowa” (mat. 9).

SCENARIUSZE LEKCJI

dla uczniów ze szkoły podstawowej

CELE LEKCJI: ▷ Przypomnienie uczniom, co to są źródła historyczne i jak je dzielimy
▷ Przygotowanie uczniów do pracy nad relacjami świadków

Cele sformułowane w języku ucznia:

- ▷ Odkryjesz, dlaczego także ważne w pracy historyka jest zbieranie relacji od ludzi uczestniczących w wydarzeniach z przeszłości.
- ▷ Dowiesz się, kim jest świadek historii.

Co uczniowie będą potrafili po lekcji:

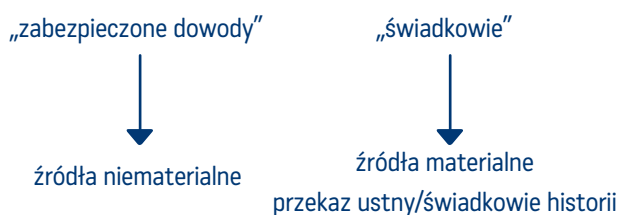
- ▷ Wskazać świadków historii.
- ▷ Wybrać bohatera swojego projektu.

Przebieg zajęć:

1. Podziel uczniów na kilkusobowe grupy. Każdej z grup przekaż notatkę o przestępstwie i zadanie do wykonania:

Jesteście detektywami. Dotarliście na miejsce przestępstwa. Zróbcie listę czynności, które musicie wykonać jako pierwsze. Spróbujcie uzasadnić, dlaczego te czynności, które zaplanowaliście, są najważniejsze.

2. Poproś uczniów o zaprezentowanie wyników pracy. Spisz propozycje uczniów, zwróć uwagę uczniów na czynności związane z zabezpieczeniem dowodów i przesłuchaniem świadków. Podsumuj ćwiczenie wykonane przez uczniów, porównując pracę historyka do pracy detektywa: trzeba odtworzyć przebieg wydarzeń, zrozumieć, co się stało, tak jak w pracy detektywa można zrobić to za pomocą dwóch „narzędzi”:

3. Zaprosz uczniów do zaimprovizowanego „małego muzeum”, gdzie będą mogli obejrzeć „zabezpieczone dowody”, np. kartki na żywność, banknoty, książki, gazety, fotografie (można też zrobić to w formie prezentacji multimedialnej, korzystając z zasobów internetowego Muzeum PRL).
4. Poproś uczniów, aby wrócili do pracy w grupach. Każdej z grup przekaż listę trzech świadków przestępstwa. Zadaniem uczniów jest ustalenie, który ze świadków będzie najbardziej wiarygodny, najbardziej pomocny przy rekonstrukcji wydarzeń. Poproś uczniów, aby uzasadnili, dlaczego tak uważają.

5. Zachęć uczniów do zaprezentowania wyników swojej pracy. Wszystkie wypowiedzi uczniów zapisuj na tablicy, tak aby powstała lista cech dobrego świadka np.
 - ▷ bezpośrednio uczestniczący,
 - ▷ dobry obserwator,
 - ▷ obiektywny,
 - ▷ zaangażowany.
6. Następnie zadaj uczniom pytanie, jakich świadków musimy poszukać, by odtworzyć interesujące nas wydarzenie historyczne. Poproś uczniów, aby przeprowadzili krótkie rozmowy z rodzicami, dziadkami, sąsiadami, na podstawie których będą mogli wybrać bohatera swojego projektu.

O CO ZAPYTAĆ DZIADKA?

- CELE LEKCJI:** ▷ Przygotowanie uczniów do pracy i kontaktów ze świadkiem historii
▷ Przygotowanie podstawowych pytań ankiety do wywiadu ze świadkiem historii

Cele sformułowane w języku ucznia:

- ▷ Poznasz podstawowe zasady przeprowadzania wywiadów.
- ▷ Będziesz umiał stworzyć kwestionariusz pytań do świadka historii.

Co uczniowie będą potrafili po lekcji:

- ▷ Poznają podstawowe zasady przeprowadzania rozmowy ze świadkiem historii.
- ▷ Będą potrafili skonstruować podstawowy kwestionariusz pytań.

- d. sceneria wydarzenia – jak wyglądało miejsce zdarzenia?
- e. emocje, refleksje – jakie emocje towarzyszyły świadkowi?

4. Następnie pomóż uczniom wrócić do tematu waszego projektu. Omów wydarzenia, które będą tematem waszej pracy.
5. Podziel uczniów na nowe kiluosobowe grupy. Ich zadaniem jest przygotowanie pytań, które będą zadawać w czasie spotkania ze świadkiem historii. W utworzonym kwestionariuszu pamiętaj o następujących zagadnieniach:
 - a. dane osoby, z którą rozmawiamy;
 - b. kim był świadek w momencie wydarzenia, ile miał lat;
 - c. gdzie się znajdował w momencie wydarzenia;
 - d. opis wydarzenia;
 - e. znaczenie tego wydarzenia;
 - f. konsekwencje dla dalszego życia.

Warto przygotować uczniów na trudności, jakie mogą napotkać w czasie rozmowy ze świadkiem.

Przebieg lekcji:

1. Poproś uczniów, aby przypomnieli historyjki o przestępstwach, którymi zajmowali się na poprzedniej lekcji.
2. Podziel uczniów na te same grupy, w których pracowali poprzednio. Następnie poproś, aby zastanowili się, co musi ustalić detektyw, i opracowali 5 pytań, które detektyw powinien zadać świadkom dokonanych przestępstw?
3. Poroś uczniów, aby zaprezentowali przygotowane pytania, wspólnie z uczniami dokonaj ich wstępnej selekcji, zapisz wybrane pytania na tablicy. Kieruj się następującymi kryteriami wyboru:
 - a. tożsamości świadka [imię, nazwisko, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania];
 - b. ustalone fakty – jak świadek znalazł się na miejscu przestępstwa? (co robił na miejscu przestępstwa?).
 - c. rola świadka – czy widział, czy słyszał, czy brał udział?

MATERIAŁY POMOCNICZE DO SCENARIUSZY LEKCJI

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 1

Komunikat Prezydium Komisji Krajowej NSZZ „Solidarność” z dn. 19.10.1981 r. źródło: „Tygodnik Solidarność” nr 30 z 23.10.1981 r.

W dniu wczorajszym nastąpiła zmiana na stanowisku I sekretarza KC PZPR oraz opublikowana została uchwała programowa IV Plenum KC. Zarówno zmiany personalne, jak i wewnętrzne dokumenty partii nie są i nie powinny być przedmiotem naszych ocen. Ze społecznego punktu widzenia będziemy jedynie oceniać ich wpływ na dalszy rozwój kraju. [...]

Rozumiemy potrzebę działań antykrzysowych i będziemy uczestniczyć we wszystkich poczynaniach rokujących nadzieję na sukces. Formę tych działań będziemy jednak, jako Związek samorządny i niezależny, ustalać sami, zabiegając jednocześnie o zrozumienie i aprobatę ze strony społeczeństwa. [...]

Uchwała programowa IV Plenum KC zawiera również zapowiedź czasowej delegalizacji akcji protestacyjnych

w kraju. Podzielamy pogląd, że są one zjawiskiem ekonomicznie niekorzystnym i dołożymy wszelkich starań, aby wyeliminować protesty nieuzasadnione lub proklamowane przed wykorzystaniem innych możliwych form porozumienia. Reprezentujemy jednak stanowisko, że aby uniknąć strajków, należy usuwać ich obiektywne przyczyny, nie uciekając się do sprzecznych z międzynarodowymi prawami zakazów. Odbierając pozytywnie wiele propozycji w równoległym wydanym [przez IV Plenum] apelu, ostrzegamy równocześnie przed podejmowaniem decyzji zaostrzających sytuację i mogących stanowić powód społecznego konfliktu. [...]

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 2

Gen. Wojciech Jaruzelski – przemówienie z 13 grudnia 1981 r.

POLKI I POLACY! OBYWATELE POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ!

[...] Ojczyźnie naszej grozi śmiertelne niebezpieczeństwo. Antypaństwowe, wywrotowe działania sił wrogich socjalizmowi zepchnęły społeczeństwo na krawędź wojny domowej. Bezprawie, samowola i chaos rujną gospodarkę, obezwładniają kraj, narażają suwerenność i byt biologiczny narodu.

Jawne już przygotowania reakcyjnego zamachu, groźba terroru doprowadzić może do przelewu krwi. Wysiłki Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, rządu i organów administracji państwowej okazały się nieskuteczne. Apele o patriotyczną rozagę i wszystkie akty dobrej woli są lekceważone. Agresywność sił antysocjalistycznych, nierzadko inspirowanych i wspieranych materialnie z zagranicy, godzi w konstytucyjne zasady ustroju, torpeduje porozumienie narodowe. Siły te pod szyldem NSZZ „Solidarność” bojkotują rozmyślnie inicjatywy mogące przyczynić się do wyprowadzenia Polski z kryzysu. Czas zejść z drogi klęski, zapobiec narodowej zgubie.

Czas na stanowcze działanie w imię wyższej konieczności. Natychmiastowo zapewnione musi być wykonywanie i poszanowanie decyzji legalnych władz i organów państwowych, dyscyplina, ład i porządek.

Powodując się nadrzędnym interesem narodowym i powagą historycznej chwili, Rada Państwa na mocy art. 33 ust. 2 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wprowadziła z dniem 13 grudnia 1981 roku stan wojenny na obszarze całego kraju. Ograniczenia, jakie niesie ze sobą stan wojenny, są na okres przejściowy niezbędne. Zrozumie to każdy, kto chce zapobiec rozpadowi państwa oraz umożliwić kontynuację reform sprawowania władzy oraz systemu gospodarki, kto chce socjalistycznej odnowy. [...]

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 3

Wywiad z Lechem Katarzyńskim z okazji 25. rocznicy powstania „Solidarności”

Tygodnik Powiatu Wałeckiego 5 września 2005r.

Pytanie: 13 grudnia 1981 roku był dla Was szokiem. W nocy w wałeckiej komendzie milicji znalazło się kilkudziesięciu działaczy „Solidarności”. Internowana została szóstka: Barbara Oroń, Lech Katarzyński, Michał Dering, Waldemar Reginiewicz, Bolesław Rafałko i Kazimierz Błaszczuk. Proszę nam opowiedzieć, jak Pan przeżył tę noc i co się z Wami działo później.

L. Katarzyński: Około 1.15 usłyszałem głośne pukanie do drzwi. Przez wizjer zobaczyłem umundurowanego milicjanta, który prosił, żebym mu otworzył. Nie chciałem, ale powiedział, że sam otworzy. Do mieszkania weszło razem z nim trzech cywili. Milicjant powiedział, że jestem aresztowany i pokazał decyzję o internowaniu. Zawieźli mnie na komendę. Nie było żadnych rozmów na temat podpisania „łojalki”. Te kwity podsuwali dopiero po zwolnieniu. O ile się orientuję, kilka osób je wtedy podpisało.

Internowani z Wałcza jechali do Piły, a stamtąd do więzienia we Wronkach, gdzie wydzielono dla nich cały blok. Warunki były fatalne. Stamtąd na początku stycznia przetransportowano ich do Gębarzewa. Większość wróciła do Wałcza z końcem marca, B. Oroń w maju. Najdłużej, bo do 26 listopada, zamknięty był M. Dering, przewożony do kilku kolejnych ośrodków dla internowanych.

Pytanie: Po powrocie z internowania część działaczy włączyła się do działalności podziemnej. Jak to było w Pańskim przypadku?

L. Katarzyński: Pierwsze ulotki były pisane na maszynie u mnie w domu. Było to po około dwóch tygodniach od wyjścia z internowania. Pisała to Krystyna Ziemkowska, a ja wtedy wyszedłem z żoną z domu. Pod oknem stał cywilny niebieski fiat, z którego mnie pilnowali. Potem powstała Tajna Komisja Koordynacyjna w POM-ie. Zbieraliśmy składki, zajmowaliśmy się produkcją i rozpowszechnianiem ulotek. Na 22 lipca 1982 roku na dwóch zszytych prześcieradłach namalowaliśmy napis „Solidarność”. Razem z Ferdynandem Praliczem (nie żyje, zginął w niejasnych okolicznościach) wywiesiliśmy go na Korpalu. Działaliśmy na zasadzie tzw. trójek, aby w razie wpadki jak najmniej o sobie wiedzieć. Około 22 listopada w mieszkaniu pani Łukaszewicz namalowaliśmy – też na prześcieradłach – inne transparenty. Jeden został wywieszony w POM-ie, a drugi w PKS-ie. W tym czasie pani Zubowicz rozrzuciła nad ranem ulotki i złapali ją na gorącym uczynku. Od tego się zaczęło. Zamknęli wtedy kilkanaście osób. Do mnie przyszli 24 listopada. Rewizja w domu, potem w pracy, potem na komendę i znów do

domu. Potem znów na komendę i do Piły. Przesiedziałem 48 godzin. Ponieważ nie zebrali w tym czasie wystarczających dowodów, zwolnili mnie do domu, ale na odchodne zapowiedzieli, że jeszcze się spotkamy. Wiedziałem, że tak będzie. I rzeczywiście, 6 grudnia przyjechali do pracy z gotowym nakazem aresztowania. Jak go przeczytałem, zrozumiałem, że wrócę nieprędko. Dostałem 3-miesięczny areszt, który potem mi przedłużono. Przesłuchiwali o różnych porach, rano, w nocy. [...] Najpierw dostaliśmy wyroki w zawiasach, a po apelacji mnie i F. Praliczowi odwieszono zawiasy. Przed więzieniem uchroniła nas amnestia.

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 4

Zasady zadawania pytań

Zanim zadasz pytanie

- ▷ Przemysśl dokładnie kwestię, o którą chcesz zapytać.
- ▷ Zastanów się, czego oczekujesz po odpowiedzi. Uzmysłowanie sobie tego pomoże ci lepiej sformułować pytanie, tak, aby pokierować rozmowę na odpowiedni tor.
- ▷ Pamiętaj, że wywiad powinien koncentrować się na przeżytych przez świadka wydarzeniach, a nie na samych faktach.
- ▷ Temat najlepiej podzieli na rozdziały mające szczególne znaczenie dla badanego okresu. Rozdziały te otrzymują tytuły, do których formułowane są pytania przewodnie. Te pytania muszą być tak postawione, aby rozmówca miał możliwość odpowiadania wyczerpującego i nieograniczonego. Do pytań zanotuj podpunkty, które mogą mieć funkcję pomocniczą. Użyj ich tylko w przypadku, kiedy rozmówca nie wspomina o nich podczas wywiadu.
- ▷ Pytaj poprawnie po polsku. Zadając pytanie, pamiętaj o prawidłowej składni, a zapisując pytania – o zasadach polskiej pisowni.
- ▷ Zadbaj o to, by twoje pytanie było zwięzłe, jasne i precyzyjne.

Pytania mogą być:

- a) zamknięte – to pytania, na które pada odpowiedź TAK lub NIE oraz pytania z wyborem lub gotowym zestawem proponowanych odpowiedzi. Np. „Czy brał Pan udział w obradach Okrągłego Stołu?” lub „Czy był Pan internowany w Białoleścu, czy w Arłamowie?”.
- b) otwarte – pozostawiają rozmówcy całkowitą swobodę wypowiedzi. Np. „Proszę opowiedzieć o swojej działalności w Komisji Krajowej NSZZ”.
- c) półotwarte – zawierają pewną liczbę gotowych możliwości odpowiedzi oraz miejsce na zanotowanie dosłownej wypowiedzi respondenta, jeżeli wykracza poza przewidziane wcześniej odpowiedzi.

Np. „ W czasie strajku był Pan w Komitecie Strajkowym w Ursusie i stamtąd trafił Pan do władz Regionu Mazowsze. Proszę nam opowiedzieć, czym się wtedy zajmowaliście”.

Aby wywiad wypadł interesująco, zadajemy najczęściej pytania otwarte, takie, na które nie da się odpowiedzieć „tak” lub „nie”. Powinny to być jednak bardziej dociekliwe i pogłębione pytania – zawężające czas lub odnoszące się do konkretnego „szczegółowego” wydarzenia. Mamy wtedy większe szanse na ciekawą osobistą odpowiedź. Przy wywiadzie „historycznym” najlepiej jednak zadawać pytania półotwarte. Dzięki temu możemy otrzymywać

konkretne odpowiedzi wzbogacające naszą wiedzę. Pozwalają one także precyzyjnie przeprowadzić rozmowę przez cały interesujący nas okres.

Np. „Brał Pan udział w obradach Okrągłego Stołu i pracował przy podstoliku edukacyjnym. Proszę nam opowiedzieć, kto jeszcze brał udział w tych pracach i jakie były najważniejsze zmiany wywalczone przez Was”.

Pytania powinny być tak sformułowane, aby nie sugerowały, jak powinna brzmieć spodziewana odpowiedź.

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 5

Nonalog wywiadowcy autorstwa Konrada Piaseckiego, dziennikarza Radia RMF FM

1. Wiedz, do kogo i po co idziesz. Znaj przynajmniej podstawowe fakty dotyczące rozmówcy. Niekoniecznie musisz zaskakiwać go encyklopedyczną wiedzą na jego temat, ale im więcej będziesz jej miał, tym precyzyjniej będziesz mógł „wyciągnąć” z niego najbardziej interesujące rzeczy.
2. Bądź doskonale przygotowany technicznie. Sprawdź trzy razy swój sprzęt. W miarę możliwości miej sprzęt zapasowy. I duuuużo baterii!
3. Ubierz się adekwatnie do wieku i wytrzymałości rozmówcy. Niekoniecznie w garnitur, ale nie tak, by Twój strój zbił go z pantafyku i nasycił podejrzeniami dotyczącymi Twojej powagi.
4. Powiedz rozmówcy, w jakim celu do niego przychodzisz i w jaki sposób będziesz wykorzystywał nagranie. Nie wstydz się powiedzieć (oczywiście z uśmiechem!) „chodzi mi o wywiad, a nie wykład” (chyba że chodzi Ci o wykład ;-)
5. Pamiętaj, że wywiad ciekawy to zazwyczaj wywiad, który jest rozmową. Nie wstydz się okazywać emocji, nie wstydz się dopytać o coś, co Cię zaintryguje. Ale bądź wrażliwy i elastyczny. Jeśli widzisz, że rozmówcy wyraźnie przeszkadzają pytania, wybijają go one z rytmu – pozwól mu mówić. I absolutnie nie przerywaj pytaniami momentów, gdy widzisz, że jest pełen emocji, wzruszenia, wzburzenia – wtedy początek tego przykazania przestaje mieć znaczenie.
6. Miej świadomość, że rozmówca może być speszony, zawstydzony, „nierozgrzany”. Przed rozpoczęciem nagrania spróbuj zamienić z nim kilkanaście zdań na temat tego, o czym będziecie rozmawiali. To pomoże Ci zorientować się, jakim jest rozmówcą i czego możesz po nim oczekiwać.
7. Bądź przytomny! Może się okazać, że rozmówca, z którym chciałeś rozmawiać o sprawie A, ma znacznie ciekawszą opowieść dotyczącą sprawy Z. Zareaguj i nie wahaj się błyskawicznie zmienić planu rozmowy, bo możesz uronić prawdziwą „bombę”.
8. Operując mikrofonem, nagrywaj też pytania, bo często rozmówca tak nawiązuje do nich, że pytanie niestłyszalne wywołuje konsternację widza i słuchacza.
9. W trakcie rozmowy notuj w pamięci najciekawsze jej fragmenty. To oszczędzi Ci czasu i trudu przy jej montowaniu czy późniejszym poszukiwaniu tego, co zamierzasz z niej wykorzystać.

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 6

Biogram Jacka Kuronia

Jacek Kuroń (1934-2004). Zaczynał jako młodzieżowy działacz komunistyczny i wychowawca, współtwórca drużyny „Walterowców”. Ze swoją komunistyczną młodością rozliczał się później w autobiografii „Wiara i wina. Do i od komunizmu”. W 1953 r., a następnie od 1956 r. członek PZPR. Wykluczony z niej w 1964 r. jako współautor, wraz z Karolem Modzelewskim, „Listu otwartego do partii”, za który władze PRL skazały go na 3 lata więzienia. Niedługo po wyjściu współorganizował wiec studencki na Uniwersytecie Warszawskim 8 marca 1968 r. Dostał kolejny wyrok – 3,5 roku. Więzienie go nie złamało. Najważniejszy etap działalności Kuronia rozpoczął się w 1976 r. To on po wydarzeniach w Radomiu wysunął hasło: „Nie palcie komitetów, zakładajcie własne”. Był jednym z sygnatariuszy aktu założycielskiego Komitetu Obrony Robotników, jednym z organizatorów jego prac i głównym twórcą strategii działania. W swoim mieszkaniu uruchomił „skrzynkę kontaktową”, do której służyły informacje o represjonowanych. Przekazywał je do polskich ośrodków emigracyjnych i zachodnich mediów. W 1977 r. znowu trafił do więzienia. W styczniu 1978 r. podpisał deklarację założycielską Towarzystwa Kursów Naukowych, w jego ramach prowadził wykłady

na temat pedagogiki społecznej. W 1979 r. wraz z rodziną stał się ofiarą brutalnej akcji bojówek powołanych przez Socjalistyczny Związek Studentów Polskich, po której musiał zawiesić wykłady. Aresztowany w sierpniu 1980 r., po powstaniu „Solidarności” został we wrześniu doradcą Związku. W stanie wojennym internowany, a następnie aresztowany. Przez władze PRL i ZSRR był uważany za najgroźniejszego przeciwnika systemu. W jednym z listów z więzienia do żony Gajki pisał: „Istotą człowieczeństwa jest bunt. Jest w człowieku taki bakcyl niezgody na zło. Im jest mocniejszy, tym mocniejszy jest człowiek. Ten bakcyl można w człowieku zabić, zabija się wtedy człowieczeństwo. Nie zgodzę się na konformizm nigdzie i w żadnych warunkach”. W peerelowskich więzieniach Kuroń przesiedział łącznie 9 lat. W 1989 r. uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu, w wolnej Polsce jeden z liderów Unii Demokratycznej, później w Unii Wolności, minister pracy, poseł.

na podst. Andrzej Zawistowski, Mikołaj Lizut, Dekady, Tom IV: 1975-1984, Wydawnictwo Imbir/ Biblioteka „Gazety Wyborczej”, Warszawa 2006, s. 264-265.

MATERIAŁ POMOCNICZY 7.

Nazywam się Joanna Kowalik...

Nazywam się Joanna Kowalik, urodziłam się 26 września 1956 roku w Chotomowie pod Warszawą. Moja mama była nauczycielką i pracowała w szkole podstawowej w naszej miejscowości, a ojciec był kierowcą i pracował w zakładach mięsnych.

Doskonale pamiętam lata stalinowskie w Polsce i to, jak wyglądało wtedy życie w naszym kraju. Po śmierci Stalina kazano nam – uczniom – stać pod jego pomnikiem i pełnić wartę na znak żałoby po „wielkim dobroczyńcy narodu polskiego”. Pamiętam, że wielu moich kolegów buntowało się przeciwko temu, ale nasz dyrektor szkoły, który był zagorzałym komunistą, zmusił nas do tego groźbą, że wyrzuci nas ze szkoły, jeśli nie pójdziemy złożyć hołdu temu „wielkiemu przywódcy”.

Po ukończeniu liceum w Warszawie dostałam się na Politechnikę Warszawską, bo zawsze byłam dobra z przedmiotów ścisłych. W roku 1968 rozpoczęłam studia na wydziale matematyki. Moje studia rozpoczęły się niezwykle burzliwie, gdyż niemal natychmiast po otrzymaniu indeksu wraz z kolegami braliśmy udział w proteście przeciwko zabronieniu przez władze wystawiania inscenizacji „Kordiana” w Teatrze Współczesnym. Zostałam wtedy aresztowana przez wojsko i przesiedziałam na tzw. „dołku” w areszcie przez 12 godzin. Następnej wiosny, 10 marca, zaczęły się protesty studenckie przeciwko wyrzuceniu ze studiów naszych kolegów: Lecha Wałęsy i Aleksandra Kwaśniewskiego. Policja była niezwykle brutalna, większość z nas została potraktowana pałkami, jak i armatkami wodnymi, ja wylądowałam wtedy w szpitalu, stwierdzono, że mam odbite nerki i złamane cztery żebra. Zresztą cudem udało mi się uniknąć przejechania przez czołgi, które wyjechały wtedy na ulice Warszawy i innych miast Polski. Przez to studia ukończyłam z opóźnieniem, gdyż zaczęłam mieć poważne kłopoty ze zdrowiem, a po za tym ja również zostałam wtedy usunięta z Uniwersytetu.

Egzamin magisterski zdałam dopiero w sierpniu 1976 roku, na krótko przed wybuchem górniczych protestów w Krakowie spowodowanych podwyżkami cen benzyny. Przypadkowo zostałam wtedy wylegitymowana przez patrol policji i po sprawdzeniu moich danych w centralnym komputerowym rejestrze skazanych zostałam uznana za „element chuligański” i dostałam 5 lat za niszczenie mienia publicznego. Wyszłam z więzienia po dwóch latach na mocy amnestii ogłoszonej dekretem Prezydenta RP z okazji wyboru kardynała Wyszyńskiego na Papieża. Z wielkim trudem udało mi się znaleźć pracę w Daewoo Poland na stanowisku głównej księgowej.

Kiedy na początku lat 70. zaczęła tworzyć się „Solidarność”, moi koledzy uznali, że ze względu na moją

przeszłość powinnam zostać przewodniczącą Związku w naszej fabryce. Tak też się stało i kiedy w styczniu 1982 roku władzom przestała się podobać właśnie rodząca się w Polsce demokracja, a Tadeusz Jaruzelski wprowadził 13 stycznia stan wojenny, natychmiast zostałam aresztowana i przewieziona do obozu dla uwięzionych w Wałbrzychu.

Przesiedziałam w więzieniu 3 długie lata, ale nie były to lata stracone, gdyż razem z moimi koleżankami z celi wydawałyśmy gazetę, która trafiała do szerokiego odbiorcy w kraju i za granicą – dzięki pomocy strażników, którzy bardzo chętnie zgodzili się w tym uczestniczyć.

Po wyjściu na wolność postanowiłam, że już w nic więcej się nie wpakuję, gdyż już nie te lata i nie to zdrowie. Ale nie dane mi było uniknięcie zaangażowania w politykę.

W 1990 roku uczestniczyłam w obradach Okrągłego Stołu, w komisji ds. praw pracowniczych. Sporządziliśmy z kolegami z „Solidarności” listę 31 postulatów, które stały się naszym manifestem i o dziwo władze komunistyczne zgodziły się na ich spełnienie. W ten sposób po wyborach z 14 czerwca 1992 roku zostałam posłanką na sejm z ramienia Partii Pracy.

Oto historia mojego życia w Polsce Ludowej.

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 8

Rozmawiamy z mediami

To bardzo ważne, żeby jak najwięcej osób mogło się dowiedzieć o tym, czym się zajmujecie. Lokalne media to wasi sojusznicy, dlatego trzeba nawiązać z nimi współpracę.

Oto kilka wskazówek, które mogą wam się przydać:

- ▷ Przygotujcie wspólnie listę lokalnych mediów (gazet, rozgłośni radiowych, telewizji regionalnych), a następnie ustalcie, kto gdzie będzie dzwonił. Rozmawiajcie z wydawcami wiadomości albo z dziennikarzami zajmującymi się edukacją lub kulturą.
- ▷ Zawsze najlepiej jest nawiązać kontakt z konkretną osobą – to ułatwi waszą współpracę w przyszłości. Na pewno wasi rodzice, którzy czytają lokalną prasę, pomogą wam ustalić, do kogo się zwrócić. Może ktoś pisał niedawno o waszej szkole?
- ▷ Najczęściej rozmowa telefoniczna nie wystarczy – najlepiej mieć przygotowaną krótką informację na piśmie, żeby wysłać ją faksem bądź e-mailem do redakcji. W takiej wstępnej informacji muszą się znaleźć dane o programie i waszych planach.
- ▷ Zastanówcie się i wypiszcie najpierw najważniejsze sprawy, o których chcecie powiedzieć – będziecie mieć pewność, że konstruując tekst, niczego nie pominięcie.
- ▷ Wysyłając informację do redakcji, nie można zapomnieć o nazwisku autora oraz kontakcie do niego.
- ▷ Warto na bieżąco informować o postępach w projekcie. Systematycznie utrzymujcie kontakt ze wszystkimi mediami – informujcie o kolejnych etapach projektu, przypominajcie o programie, zainteresujcie najbliższymi planami. Wybierzcie spośród siebie korespondenta – w ten sposób powstanie minizespół redakcyjny, który wspólnie zadba o systematyczne informowanie mediów o waszym projekcie.

MATERIAŁ POMOCNICZY 9.

Notatka prasowa

Notatka prasowa to forma dziennikarska, w której stawia się na zwięzłość i przejrzystość. To krótka informacja o danym wydarzeniu. Powinna zwracać uwagę czytelnika ciekawym tytułem i ujęciem treści. Nie ma w niej miejsca na refleksje, komentarze, przemyślenia, poczucie humoru czy wyszukaną stylistykę. Piszemy ją do mediów po to, by zainteresować ich naszą działalnością, zachęcić do publikacji informacji o naszym projekcie.

Notatka prasowa zawiera elementy sprawozdania, czyli odpowiada na pytania należące do kanonu dziennikarstwa: co?, kto?, gdzie?, kiedy?, jak?, dlaczego? Jej autor trzyma się także zasady zwięzłości, jest też bardzo nasycona treścią.

Przy pisaniu notatki prasowej pamiętaj:

- ▷ Najpierw dobrze zastanów się, jakie informacje są najważniejsze do przekazania dziennikarzowi.
- ▷ Wybierz tylko najistotniejsze informacje.
- ▷ Przy redagowaniu notatki obowiązuje zasada: minimum słów – maksimum treści.
- ▷ Twój zapis musi być przejrzysty, dlatego jeśli jest taka możliwość, to najlepiej napisać ją na komputerze.
- ▷ Można sporządzić ją przed opisywanym wydarzeniem, po nim lub w jego trakcie.
- ▷ Jeśli jest to możliwe, zamieście zdjęcia dokumentujące podjęte działania.
- ▷ Całość powinna zmieścić się na jednej stronie.

Unikaj błędów często popełnianych przy pisaniu notatek prasowych:

- ▷ Zamieszczania nieaktualnych informacji.
- ▷ Rozbudowywania notatek do rozmiarów artykułów.
- ▷ Podawania niepełnych i niesprawdzonych wiadomości.
- ▷ Zamieszczania subiektywnych opinii.
- ▷ Stosowania wielu figur stylistycznych.
- ▷ Redagowania notatki w formie wywiadu.

Jak wygląda notatka prasowa:

- ▷ W lewym górnym rogu powinna się pojawić nazwa waszej grupy lub jej logo.
- ▷ Poniżej data i miejsce, w którym notatka została sporządzona.
- ▷ Pod tym, na środku, powinien się znajdować interesujący tytuł – hasło, które zaciekawi czytającego.

- ▷ Pod tekstem powinny się znaleźć informacje o tym, gdzie można znaleźć dodatkowe wiadomości o temacie notatki.
- ▷ Notatka powinna być podpisana przez osobę, która ją sporządziła (podpisem oraz imieniem i nazwiskiem), najlepiej dołączyć również swój numer telefonu lub adres e-mail, które umożliwią szybki kontakt w razie potrzeby.

Zdanie po zdaniu:

- ▷ W pierwszej części tekstu zawrzyj podstawowe informacje o swoim projekcie lub konkretnym wydarzeniu, które opisujesz: co się dzieje?, kto to robi?, gdzie?, kiedy? W tej części nie należy zamieszczać żadnych wniosków, opinii ani komentarzy.
- ▷ W drugiej części powinien się znaleźć jeden główny komentarz na temat opisywanego projektu lub wydarzenia. Jego autorem może być lider waszej grupy lub inna osoba spoza niej, którą wspólnie uznacie za ważną.
- ▷ W trzeciej części możecie zawrzeć inne komentarze i wyjaśnienia dotyczące projektu autorstwa innych członków grupy i waszych sojuszników.
- ▷ W czwartej części powinniście przedstawić kontekst, w jakim realizujecie wasz projekt lub organizujecie dane wydarzenie. Napiszcie tu krótko o tym, dlaczego to robicie, jak do tego doszło. Możecie dodać również inne informacje, które waszym zdaniem są ważne i mogą być interesujące dla adresata notatki.

WZÓR OŚWIADCZENIA

zgoda na przetwarzanie danych osobowych i wykorzystywanie wizerunku

1. Zgodnie z art. 23 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2002 r., nr 101, poz. 926 z późn. zm.) wyrażam zgodę na przetwarzanie moich danych osobowych przez Muzeum Powstania Warszawskiego ul. Grzybowska 79 w Warszawie; Fundację Centrum Edukacji Obywatelskiej w Warszawie, ul. Noakowskiego 10; oraz Instytut Pamięci Narodowej, ul. Towarowa 28 w Warszawie.
2. Oświadczam, że udzielono mi informacji o celu i zakresie zbierania danych, o prawie dostępu do treści swoich danych oraz prawie ich poprawiania oraz uprawnieniach wynikających z art. 32 ust. 1 pkt 7 i 8 ustawy o ochronie danych osobowych.
3. Wyrażam zgodę na wykorzystanie mojego wizerunku utrwalonego podczas nagrania w ramach projektu *Opowiem ci o wolnej Polsce*. Zgoda, o której mowa w pkt 3, obejmuje:
 - a) dokonanie nagrania audio/wideo zapisu mojej relacji,
 - b) utrwalenie i zwielokrotnienie nagrania lub jego fragmentu bez względu na technikę (np. techniką drukarską, reprograficzną, zapisu magnetycznego, cyfrową), ilość i wielkość nakładu,
 - c) bezterminowe wykorzystanie tej relacji i jej publikację w całości lub jej wybranych fragmentów, nadawanie drogą przewodową i bezprzewodową, wystawianie, odtwarzanie, reemitowanie, publiczne udostępnianie w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niej dostęp w miejscu i czasie przez siebie wybranym na następujących polach eksploatacji: w Internecie, w książkach, czasopismach, gazetach i innych publikacjach, w tym także materiałach promocyjnych, w telewizji, radiu i innych dowolnych środkach masowego przekazu, wykorzystanie nagrania lub jego fragmentu do innego celu, np. adaptowanie do wydawnictwa książkowego, artykułu prasowego,
 - d) obrót oryginałem albo egzemplarzami, na których nagranie utrwalono, wprowadzenie do obrotu, najem, użyczenie oryginału albo egzemplarzy,
 - e) podanie mojego imienia i nazwiska oraz ewentualnie pseudonimu przy każdorazowym wykorzystaniu wykonanego nagrania lub jego fragmentu.
4. Oświadczam, że wyrażam zgodę na nieograniczone w czasie, nieodpłatne utrwalanie i publiczne rozpowszechnianie – na terytorium kraju i poza jego granicami – mojego wizerunku – w zakresie wynikającym z pkt 3 niniejszego oświadczenia.

Imię

Nazwisko

Data urodzenia

Adres zamieszkania

Pseudonim lub imię (jeśli nie zgadza się Pan/Pani na archiwizację relacji pod własnym nazwiskiem)

.....
data i podpis

OPISY WYBRANYCH PROJEKTÓW

Świadkowie bólu – Sybir widziany oczami więźniów

Najpierw szukaliśmy trochę po omacku, sięgaliśmy po różne opracowania, poznawaliśmy historię deportacji na Wschód w czasie II wojny światowej. Poszukiwaliśmy świadka historii, ale okazało się, że wiele osób już nie żyje. Po długich staraniach udało nam się zaprosić do szkoły pana Aleksandra Trochimowicza zesłanego za odmowę złożenia przysięgi na wierność Armii Czerwonej. Przeprowadziliśmy również rozmowę z panem dr Tadeuszem Borowskim-Beszta, synem oficera zamordowanego w Kuropatach pod Mińskiem. Pan Tadeusz był wówczas 6-letnim dzieckiem, wywieziony został z matką i prawie 80-letnim dziadkiem na Syberię. Dowiedzieliśmy się o życiu codziennym zesłańców. Dużo rozmawialiśmy o tym, jak te wydarzenia i czas spędzony na Syberii wpłynęły na ich dalsze losy. Temat nas wciągnął, a obu naszych świadków bardzo polubiliśmy. Nie obyło się jednak bez „wpadek” podczas pierwszego spotkania – nakręcony film był niemy. Musieliśmy ponownie przeprowadzić całą rozmowę. Rezultatem naszej kilkumiesięcznej pracy była wystawa, na której pokazaliśmy nie tylko zdjęcia, ale i fragmenty relacji, wierszy, zebrane pamiątki, dokumenty. W wydarzeniu tym brali udział nasi koledzy i koleżanki, nauczyciele, a także członkowie Związku Sybiraków.

uczniowie z XI LO w Białymstoku

„Opowiem ci... o osadnikach na ziemi bolestawieckiej... trochę inaczej”

Dzisiejsi mieszkańcy naszych okolic przybyli tutaj w latach 1945-50 z różnych zakątków Polski, są wśród nich przesiedleńcy z Buga, repatrianci i reemigranci z różnych stron świata: z Syberii, Rumunii, Francji, a nawet z Bośni. W pierwszych latach po wojnie mieszkali tu razem z Niemcami oraz Rosjanami. Próbowali w tych trudnych warunkach ułożyć sobie nowe życie. Rozmawialiśmy o tym z panią Franciszką Masłowską i panem

Wiktoorem Koziółem. Przygotowania do wywiadów zaczęliśmy od lekcji muzealnej – analizy zdjęć i dokumentów. Chcieliśmy wykorzystać je w celach badawczych. Z początku było to nudne – ale potem... różne rodzaje pisma, zatarte daty, stare zdjęcia! Pracownicy muzeum nauczyli nas, jak dobrze opisywać, czytać źródła historyczne. Na wywiad z naszymi świadkami ruszyliśmy bardzo dobrze przygotowani. Nasi rozmówcy byli zadowoleni, że ktoś się interesuje dawnymi wydarzeniami, bardzo chętnie opowiadali o przeszłości. Podczas prezentacji projektu obdarowali nas wielką torbą cukierków.

uczniowie z Gimnazjum Samorządowego nr 2 w Bolestawcu

Krzysztof Zagierski – zaginiony bohater „Solidarności”

Historię Krzysztofa Zagierskiego, zaginionego w niewyjaśnionych okolicznościach działacza „Solidarności”, opowiedziała nam Maryla Zagierska, jego żona. Rozmowa była bardzo trudna, bo obudziła wspomnienia, które bolą. Trudniej było tym bardziej, że pani Zagierska jest osobą niesłyszącą. W czasie wywiadu pisaliśmy pytania na kartkach. Dowiedzieliśmy się, że Krzysztof Zagierski zaginął 19 grudnia 1980 roku. Nigdy nie odnaleziono ciała. W momencie zaginięcia miał 23 lata. Pracował jako nauczyciel w wiejskiej szkole. Organizował „Solidarność”. Informacji na temat tego wydarzenia szukaliśmy w literaturze popularnonaukowej, rozmawialiśmy z mieszkańcami Choroszczy – miasteczka, w którym przez pół roku przed zaginięciem mieszkał Krzysztof Zagierski. Wywiad z panią Marylą opublikowaliśmy w szkolnej gazetce oraz w *Gazecie w Choroszczy*. W szkole zorganizowaliśmy wystawę, umieściliśmy na niej zdjęcia z wywiadu, informacje o zaginionym, pamiątki, które udostępniła nam jego żona.

uczniowie ze Szkoły Podstawowej im. H. Sienkiewicza w Choroszczy

Historia Pani Anny

Naszym świadkiem była pani Anna Marczyk. Opowiedziała nam, jak podczas studiów na AWF działała w NZS. Po skończeniu studiów została członkiem NSZZ „Solidarność”, a po wprowadzeniu stanu wojennego została internowana. Przesłuchano ją najpierw w Gorzowie, a następnie przewieziono do Poznania. W styczniu 1982 r. trafiła do ośrodka internowanych w Gołdapi. Pani Anna Marczyk opowiedziała nam swoją historię, pokazała zbiory pamiątek, np. ocenzone listy, znaczki „Solidarność”, dokument internowania, przepustki odwiedzin dla rodziców. Spotkanie było bardzo ciekawe, mieliśmy wiele pytań. Efektem naszej pracy jest nagrany wywiad. Pracujemy teraz na inscenizacją, którą chcemy pokazać w rocznicę ogłoszenia stanu wojennego.

uczniowie ze Szkoły Podstawowej nr 1 im. Marii Konopnickiej w Gorzowie Wielkopolskim

Trudne sąsiedztwo – Szkoła Podstawowa w Birczy

Za namową naszego nauczyciela wskoczyliśmy na głęboką wodę, za temat projektu wybraliśmy sąsiedztwo Polaków i Ukraińców w okresie II wojny światowej oraz w czasach powojennych. Długo nie mogliśmy znaleźć osoby, która chciałaby z nami porozmawiać. To wciąż jednak temat tabu, zamknięty kawałek naszej historii. Pan Ludwik Pawlik zgodził się, mimo że jest już starszy i ma kłopoty ze słuchem. Sam nie brał udziału w tragicznych i dramatycznych wydarzeniach. Opowiadał jedynie to, co widział i wiedział od innych ludzi. Nikt z jego rodziny nie ucierpiał. W czasie wybuchu wojny miał 10 lat. O wydarzeniach, które rozegrały się po wojnie, mówi niewiele i raczej bez emocji stara się opowiadać o tym, jak było. „Było niebezpiecznie. Starano się ukrywać Polaków przed Ukraińcami, ale wiadomo, ludzie się bali. Ukraińcy przychodzili nagle, często w nocy, i przeszukiwali domy, plądrowali, mordowali, napadali. Potrafili spalić cały dom i nie zastanawiali się, czy ktoś w nim może jest. Ludzie żyli w ciągłym strachu”. Ta rozmowa zmusiła nas do zadawania pytań naszym rodzicom i dziadkom, chcemy wiedzieć więcej, szukamy dalszych informacji, dużo rozmawiamy ze sobą na ten temat.

uczniowie ze Szkoły Podstawowej w Birczy

Marzenia się spełniają

Najtrudniej nam było ustalić termin spotkania z panem Tadeuszem Słomińskim. Nasz świadek okazał się człowiekiem bardzo zajęтым. Obecnie jest aktywnym działaczem Towarzystwa Miłośników Ziemi Krośnieńskiej, zawsze interesy i dobro naszej małej ojczyzny stawiał sobie na pierwszym miejscu. W czasie nagrywania wywiadu zaskoczyła nas początkowa trema świadka, który bez obecności kamery zachowywał się zupełnie swobodnie. Na szczęście po chwili pan Tadeusz zapanował nad emocjami i zaczął płynnie odpowiadać na nasze pytania dotyczące jego działalności w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu. Kiedy wywiad został nagrany, rozpoczęła się mozolna i trudna praca nad montażem filmu. Skorzystaliśmy z pomocy informatyka, Urząd Miasta w Krośnie Odrzańskim udostępnił nam zdjęcia lotnicze miasta, natomiast lokalny fotograf pozwolił nam wykorzystać swoje zdjęcia współczesnego Krosna. Postanowiliśmy zorganizować uroczystą projekcję naszego filmu „Marzenia się spełniają”. Chcieliśmy efekty tej wspólnej pracy wielu osób pokazać innym. Zaprosiliśmy naszego bohatera z małżonką, uczniów ze szkoły podstawowej, władze oraz mieszkańców miasta. Wszystkim się podobało. Pytali się komu poświęcimy następny film. Lokalna telewizja wyemitowała fragmenty prezentacji, a w kolejnym odcinku cały film.

uczniowie z Gimnazjum im. Henryka Brodatego w Krośnie Odrzańskim

Piekło na ziemi w oczach dziecka

Kontakt z panią Wandą Betlmską nawiązaliśmy poprzez Polski Związek Byłych Więźniów Politycznych, Hitlerowskich Więzień i Obozów Koncentracyjnych. Po otrzymaniu numeru telefonu zadzwoniliśmy i umówiliśmy się na spotkanie. Nasza rozmówczyni okazała się bardzo miłym człowiekiem, a na dodatek nie miała żadnych oporów przed mówieniem do kamery. Trudności nastąpiły później, kiedy okazało się, że pod wpływem silnych emocji niektóre fragmenty wypowiedzi pani Wandy są chaotyczne i niespójne. W czasie wywiadu nie zwracaliśmy pani Wandzie uwagi na to. Baliśmy się, że straci wątek i chęć dalszego opowiadania. Przez wiele lat pani Betlmska miała wielkie opory przed mówieniem publicznie o tym, co przeżyła. Dzięki relacji pani Wandy poznaliśmy historię Oświęcimia widzianą oczami dziecka. Przekonaliśmy się również, że praca dziennikarza jest bardzo trudnym zajęciem i żeby móc ją dobrze wykonywać, potrzebujemy jeszcze dużo lat praktyki.

uczniowie z Zespołu Szkół Rolniczych im. Wincentego Witosa w Legnicy

In articulo mortis

Naszym bohaterem został prof. Stanisław Żak z Uniwersytetu im. Jana Kochanowskiego w Kielcach, a wydarzenia nas interesujące to stan wojenny i czasy internowania. Profesor jest osobą niezwykle skromną i nie lubi mówić o sobie, długo się wahał, czy wziąć udział w programie. W końcu się zgodził. Pewnego razu odwiedziliśmy profesora na uniwersytecie w trakcie zimowej sesji egzaminacyjnej. Przed jego gabinetem czekało wielu przerażonych studentów. Przywitał nas z uśmiechem – wyglądał na bardzo zadowolonego ze spotkania. Na wywiad zaprosił nas do swojego domu. Zostaliśmy przyjęci bardzo ciepło i serdecznie – pani Maria zdradziła, iż mąż zakupił specjalnie na tę okazję dla nas słodycze w pobliskiej cukierni. W ciszy i skupieniu, czasami ze śmiechem, słuchaliśmy opowiadanej historii – była to lekcja ciekawa, wzruszająca i naprawdę niezwykła.

uczniowie z Gimnazjum w Woli Jachowej

Jestem tym, który szedł

Duże wrażenie zrobiła na nas wystawa pt. „Anna Frank – historia na dzień dzisiejszy”. Zainterесowała nas historia II wojny światowej. Dlatego też postanowiliśmy wziąć udział w programie Opowiem ci o wolnej Polsce. Przeprowadziliśmy wywiad z byłym więźniem obozu koncentracyjnego Auschwitz-Birkenau panem Florianem Grankiem, mieszkańcem naszej miejscowości. Świadek historii opowiedział nam o kilkuletnim pobycie w obozie koncentracyjnym, do którego trafił za dzia-

łalność konspiracyjną. Usłyszeliśmy także o „marszu śmierci”, do którego Niemcy zmusili więźniów zimą 1945 roku. Była to wędrówka z Oświęcimia do Mauthausen, potem do Melk, następnie do Ebensee. Pan Grank, okazał się wspaniałym mówcą, złapaliśmy z nim dobry kontakt. Na zakończenie powiedział nam: „Nie przeżyłem po to, aby żyć. Przeżyłem po to, aby dać świadectwo o tamtych czasach”. Był nam wdzięczny za to, że chcieliśmy przyjąć to świadectwo. To spotkanie zainspirowało nas do stworzenia widowiska poetyckiego składającego się z fragmentów wspomnień i wierszy napisanych przez byłych więźniów obozu Auschwitz-Birkenau.

uczniowie ze Szkoły Podstawowej nr 22 z Oddziałami Integracyjnymi w Tychach

Człowiek z.... Doktorc, czyli o dziadku, który tworzył historię

Doktorce to mała wieś oddalona od Białegostoku ok. 30 km. Na pozór blisko, ale tak naprawdę daleko od „wielkiego świata”. Nie ma tutaj Internetu, sali gimnastycznej, świetlicy, kościoła ani domu kultury, ale za to udało nam się spotkać bardzo ciekawego człowieka – pana Stanisława Marczuka, legendę białostockiej „Solidarności”. Pan Stanisław opowiedział nam o swojej działalności. Jego historia świadczy o tym, jak często naszym życiem rządzi przypadek. Pan Stanisław nie został internowany 13 grudnia. Samochód, którym jechał do Gdańska na posiedzenie Komisji Krajowej, utknął w zaspach. Dotarł na miejsce dopiero na zakończenie pierwszego dnia obrad. Jego nazwisko nie znalazło się na liście członków KK nocujących w Grand Hotelu w Sopocie, którą posłużyła się potem SB. Wciągnęła nas ta historia, jak i inne opowiedziane przez pana Stanisława. Przekonaaliśmy się, że nawet człowiek z małej wioski może mieć wpływ na kształtowanie rzeczywistości.

uczniowie z Publicznego Gimnazjum w Doktorcach

Historia, której nie znacie

Jesteśmy na tropie nowych faktów związanych z zamachem na Kutscherę – szefa SS i policji na Dystrykt Warszawski. Natknęliśmy się w Internecie na tzw. raport Alego, który wyraźnie kłóci się z powszechną wiedzą o tym wydarzeniu. Raport napisał zastępca dowódcy akcji – Stanisław Huskowski „Ali”. „Ali” przeszedł do historii jako ten, któremu nie otworzyła się teczka z granatami, co miało zakończyć jego udział w akcji. Tymczasem „Ali” pisze w raporcie, że mimo wpadki z teczką wziął udział w dalszej walce. Kłamie? Konfabuluje? Pół roku później „Ali” ginie podczas odwrotu po akcji na Koppego, w której ponownie został wyznaczony na zastępcę dowódcy akcji. Postanowiliśmy odkryć, dlaczego tak się stało? Dlaczego znowu powierzono mu tak odpowiedzialną misję. Niezwykle zależy nam na wyjaśnieniu tej zagadki – w tym celu byliśmy w Warszawie, przeprowadziliśmy wywiad z panem Januszem Hochem, który przypadkowo znalazł się na miejscu zamachu tuż po jego dokonaniu, spotykaliśmy się wielokrotnie z pracownikami IPN-u, dotarliśmy nawet do Stanisława Huskowskiego – imiennika i bratanka „Alego”. Wierzymy, że odkrywając wydarzenia z przeszłości, mamy szansę przywrócić godność człowiekowi, którego nie doceniano przez całe dziesięciolecia.

uczniowie z Gdańskiego Autonomicznego Gimnazjum

serca na zawsze. Zależy nam na tym, aby poznali ją inni – nasi koledzy, koleżanki, rodzice i sąsiedzi.

uczniowie Polskiej Szkoły Społecznej w Brześciu, Białoruś

Był taki czas...

Postanowiliśmy odtworzyć losy Polaków mieszkających w naszym rodzinnym Brześciu. Ciekawi byliśmy, co się z nimi działo po zakończeniu II wojny światowej i przyłączeniu terenów wschodniej Polski do Związku Radzieckiego. Wiemy, że władze ZSRR niszczyły wszystko, co było z polskością związane. Zaczynało się od zamykania szkół polskich i kościołów, a kończyło zsyłaniem do łagrów. Jednym ze świadków historii i uczestnikiem wydarzeń sprzed kilkudziesięciu lat był pan Aleksy Piskowski. Mieliśmy okazję spotkać się panem Aleksym. Wciągnęła nas historia 13-latka, który najpierw wstąpił do Armii Krajowej, a potem do nielegalnej młodzieżowej organizacji Związku Obrońców Polski. Za swoją działalność pan Aleksy został wywieziony do Workuty. Podobny los był udziałem tysięcy Polaków walczących z systemem totalitarnym. Wiele się nauczyliśmy od pana Aleksa. Lekcja historii, której nam udzielił, zapadła w nasze

INFORMACJA O ORGANIZATORACH

Centrum Edukacji Obywatelskiej jest pozarządową instytucją oświatową, działającą od 1994 roku. Upowszechnia wiedzę obywatelską, praktyczne umiejętności oraz postawy niezbędne do budowania demokratycznego państwa prawa i społeczeństwa obywatelskiego. Prowadzi również niepubliczną placówkę doskonalenia nauczycieli, publikuje materiały dydaktyczne i podręczniki.

www.ceo.org.pl

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu został powołany mocą ustawy sejmowej w 1998 roku. Do jego głównych zadań należą: gromadzenie i zarządzanie dokumentami wytworzonymi przez władze okupacyjne podczas II wojny światowej i przez organy bezpieczeństwa PRL, prowadzenie śledztw w sprawie zbrodni nazistowskich i komunistycznych oraz prowadzenie działalności edukacyjnej, naukowej i wydawniczej. Jednym z jego celów jest wspieranie kształcenia historycznego Polaków oraz upowszechnianie w różnych formach wiedzy o najnowszej historii Polski.

www.ipn.gov.pl

Muzeum Powstania Warszawskiego zostało otwarte w sześćdziesiątą rocznicę wybuchu Powstania Warszawskiego. Jest wyrazem hołdu dla tych wszystkich, którzy stanęli do walki o wolność swojego miasta i całej Polski. Muzeum jest miejscem służącym przekazywaniu następnym pokoleniom wartości, w obronie których Powstańcy podjęli walkę. Muzeum wokół przygotowanej ekspozycji prowadzi działania edukacyjne.

www.1944.pl

www.ceo.org.pl/opowiem

CIEKAWY LINKI

Realizując projekty pamiętajcie o kontaktach z organizacjami zrzeszającymi świadków historii:

Światowy Związek Żołnierzy Armii Krajowej

Związek Sybiraków

Federacja Rodzin Katyńskich

Stowarzyszenie Dzieci Holocaustu

Związek Młodocianych Więźniów Politycznych lat 1944-1956

Związek Kombatantów RP i Byłych Więźniów Politycznych

Stowarzyszenie Internowani.pl

Ogólnopolskie Stowarzyszenie Internowanych i Represjonowanych

NSZZ „Solidarność”

Niezależne Zrzeszenie Studentów

Federacja Młodzieży Walczącej

www.ak-fppp.org

www.sybirak.friko.pl

www.federacja-katyn.org.pl

www.dzieciholocaustu.org.pl

www.jaworzniacy.pl

www.kombatantpolski.pl

www.internowani.xg.pl

www.internowani-represjonowani.pl.pl

www.solidarnosc.org.pl

www.nzs.org.pl

www.fmw.org.pl

Nie zapominajcie o instytucjach zajmujących historią mówioną:

Muzeum Powstania Warszawskiego

Ośrodek KARTA

Brama Grodzka Teatr NN

Narodowe Centrum Kultury

www.1944.pl

www.karta.org.pl

www.tnn.pl

www.swiadkowiehistorii.pl

-CEO-
CENTRUM EDUKACJI
OBYWATELSKIEJ

Muzeum Powstania
Warszawskiego

www.ceo.org.pl/opowiem